

VICE VERSA

journalistiek over
mondiale samenwerking

DEMOCRATIE

Nieuw democratisch elan

**Nederland en de wijde wereld
door de ogen van drie Kamerleden**

**Hoe het populisme valt te stuiten
volgens een essay van Thijs Berman**

**Democratie ná de eerste euforie
in Tunesië, Colombia en Myanmar**

Colofon

Uitgever Stichting Vice Versa

Hoofdredactie Marc Broere

Programma Ayaan Abukar

Eindredactie Edward Geelhoed

Productie Angelique Chin

Medewerkers aan dit nummer

Ayaan Abukar, Thijs Berman,

Marc van Dijk, Jan-Albert Hootsen,

Bram Lammers, Siri Lijfering,

Martha Nalukenge, Niels Posthumus,

Anita Ramharakh, Lennaert Rooijackers,

Joris Tielens en Mark Williams Wasswa

Art director en vormgever

Selma Sofie van Gorkum

Omslag Lewis Parsons

Drukker Veldhuis Media

Redactieadres

Koninklijk Instituut voor de Tropen

Mauritskade 63, 1092 AD Amsterdam

Website www.viceversaonline.nl

E-mail info@viceversaonline.nl

Telefoon 06 57 81 27 24

Lidmaatschap van *Vice Versa* kost

48 euro per jaar of 25 euro voor studenten

Informatie over abonnementen

en aanvraag losse nummers

Website abonnement.viceversaonline.nl

E-mail abonnementen@viceversaonline.nl

Deze special is tot stand gekomen in samenwerking met het Nederlands Instituut voor Meerpartijen Democratie (NIMD)

DEMOCRATIE 2019

Jaargang 53, nummer 6

Hoofdredactioneel commentaar

Soms lijkt het wel alsof er een algemeen gevoel van malaise heerst over de democratie. Mensen roepen dat ze zich niet gehoord voelen door de 'politieke elite'. In landen met een rijk democratisch verleden, zoals Engeland en de Verenigde Staten, is de polarisatie groter dan ooit. Europese democratieën worden uitgedaagd door populistische partijen met antidemocratische neigingen.

Toch is dit een eenzijdig beeld dat niet met de werkelijkheid strookt. Voor velen blijft democratie nog altijd een droom, een ideaal. In Hongkong, in Irak, in Libanon en in andere landen gingen mensen dit jaar de straat op om meer inspraak te eisen.

In landen als Tunesië, Colombia en Myanmar zijn de voorbije jaren de eerste of hernieuwde stappen naar democratie gezet. Op de euforie volgde een weerbarstig proces, maar een dialoog voeren met politieke tegenstanders valt te leren.

In de Verenigde Staten zien we een nieuwe generatie politici, onder wie Ilhan Omar en Alexandria Ocasio-Cortez, die voor nieuw elan in het politieke landschap zorgen en veel jonge kiezers weten aan te spreken. Ze zetten zich af tegen het paternalistische model en tegen de *old boys' networks* en tonen zich op gelijke voet met hun kiezers.

Als ideaal is de democratie niet minder geworden, integendeel. Een beter model bestaat niet als je mensen als gelijkwaardig wilt beschouwen.

In deze speciale editie, die *Vice Versa* samen met het Nederlands Instituut voor Meerpartijen Democratie (NIMD) maakte, kijken we vooral naar bouwstenen om de democratie vitaal te houden. Dat levert interessante inzichten op.

Zo blijkt dat de geconstateerde malaise van de democratie niet valt los te zien van de toenemende ongelijkheid in de wereld. Zoals de Franse econoom Thomas Piketty stelt: de ophoping van de welvaart is verreweg de grootste ondermijning van elke vorm van democratie die we kennen.

Uit de artikelen is op te maken dat democratie veel meer is dan een stembusgang alléén. 'Houd vooral geen verkiezingen om maar verkiezingen te houden', zegt de Oegandese oudste Henry Kyemba, om dan te denken dat je weer aan de democratische plicht hebt voldaan.

Democratie vereist onderhoud – het is en blijft een werkwoord. Wat we momenteel zien is veelal een crisis van bestuur, niet van de democratie zelf; het idee van democratisch burgerschap is juist sterker dan ooit.

Dat biedt aanknopingspunten en kansen voor Nederlandse ngo's die het maatschappelijk middenveld in lage- en middeninkomenslanden ondersteunen, al kunnen ze enkel succesvol zijn als de politiek naar hun ideeën luistert. Democratie is dus ook een randvoorwaarde om je werk goed te kunnen doen.

In zijn slotessay vat Thijs Berman de boodschap van deze special goed samen: de democratie valt te vertimmeren, te verdiepen – als duurzaam alternatief voor het populisme, dat de beloften zelden waarmaakt. Zoek het in binding met de bevolking, in onafhankelijke instituties, in een bloeiend middenveld. Het is véél te vroeg voor verslagenheid. Landen die zo'n open samenleving voorstaan, kunnen geen beter moment kiezen om erin te investeren.

Marc Broere

12

4. Bouwstenen voor verbetering

De democratie is nooit voltooid
door *Marc van Dijk*

8. Nederland en de wijde wereld

Drie Kamerleden in gesprek
door *Lennaert Rooijackers*

De democratie en ik

11. Portret: Lena Aloul

door *Siri Lijfering*

12. Mozambique, verleid door aardgas

Maar parlementaire controle kun je leren
door *Niels Posthumus*

18. Democratie ná de euforie

In Tunesië, Colombia, Myanmar
door *Joris Tielens*

33

22. 'Het gaat om de halve bevolking!'

In Guatemala is de vrouw nog verscholen
door *Jan-Albert Hootsen*

25. Portret: Archil Mchedlisvili

door *Siri Lijfering*

26. Bobi Wine versus Museveni

Oeganda en de mogelijke ommekeer
door *Marc Broere*

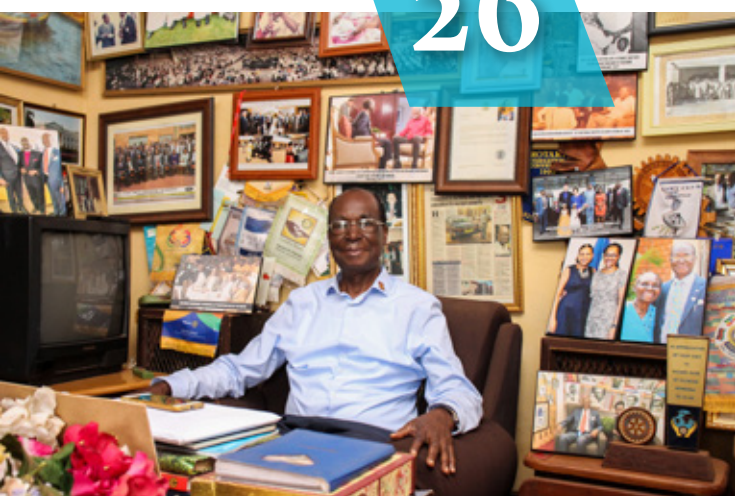
32. Portret: Paul Zimmerman

door *Siri Lijfering*

33. Nieuw democratisch elan

Hoe het populisme valt te stuiten
een essay van *Thijs Berman*

26

18

Democratie moet leveren wat ze belooft

© Selma Sofie van Gorkum

In het Westen staat de democratie onder druk, in het mondiale Zuiden is ze als ideaal aan slijtage onderhevig. Experts uit drie continenten bieden bouwstenen, voor democratie voorbij verkiezingen, een sociaal pact en een democratische nationale identiteit. 'Doorbreek de dynamiek die nu dominant is: "de sterkste steeds sterker maken".'

Tekst: Marc van Dijk

Dertig jaar geleden viel de Berlijnse Muur. Niemand had het zien aankomen, maar direct stonden de profeten op die deze baanbrekende gebeurtenis met terugwerkende kracht konden voorspellen en verklaren. Het was niet slechts één volk dat in opstand kwam tegen een autoritair regime, dit was het einde van een tijdperk.

De strijd tussen communisme en kapitalisme was beslecht; het kapitalisme had gewonnen, dankzij een bondgenootschap met de democratie. Het einde van de Koude Oorlog betekende het begin van een nieuwe wereldorde.

De Amerikaanse socioloog Francis Fukuyama verwierf bekendheid met de – eigenlijk geciteerde – uitspraak dat dit 'het einde van de geschiedenis' was. De grote ideologische conflicten hadden we nu wel gehad. De resterende dictaturen zouden het afleggen tegen de onweerstaanbare kracht die uitging van de opmars van de democratie. Nu zou de wereld gestaag toegroeien naar het liberale democratische model.

Tot zover de profetieën. Wat is ervan waar geworden? Dertig jaar later weten we één ding zeker: van het gevoel van *eind goed, al goed* is weinig over. In het Westen staan democratieën onder druk, in het nabije en verre Oosten triomferen de autoritaire regimes en in het mondiale Zuiden komen democratieën nog steeds maar mondjesmaat van de grond.

Haroon Sheikh, filosoof en politicoloog, auteur van *De opkomst van het Oosten* en recentelijk *Hydropolitiek*: 'Democratie is nog steeds de dominantie ideologie wereldwijd,' zegt hij, 'in die zin heeft Fukuyama gelijk gehad. Ja, er zijn problemen met de democratie. Er is een dreiging van binnenuit: de populistische impuls, de illiberale democratie – zie Hongarije, Turkije, Rusland.

'Zij leveren de sjablonen voor mensen als Le Pen en Trump. Ze zeggen: "Wij luisteren pas echt naar het volk", maar hoe zit het met de bescherming van bepaalde delen van dat volk; van minderheden, van persoonlijke vrijheden en gelijkheid? Blijft de scheiding der machten intact of wordt macht gebruikt voor eigengewin? Zie de afzettingprocedure tegen Trump.'

Thomas Carothers, Amerikaans expert op het gebied van democratieonderzoek: 'Er is een algeheel gevoel van malaise over de democratie. In de Verenigde Staten en in Engeland is de polarisatie verlammerend dan ooit. Westerse gevestigde democratieën worden uitgedaagd door populistische partijen met antidemocratische neigingen. Ze spreken protectionistische taal en richten zich tegen vreemdelingen.

'Dat kunnen ze doen dankzij de economische vertraging van de afgelopen twintig jaar, die samenviel met een toename van het aantal immigranten. De onzekerheid wordt verder gevoed door de antidemocratische richting die enkele grote niet-westerse landen op gaan, die eerder juist het pad naar de democratie hadden gevonden – denk aan Brazilië, Zuid-Afrika, India.

'Relatief zwakke rechtstaten, relatief zwakke democratische tradities, systematische corruptie. Autocratieën zoals Rusland en China treden naar buiten toe assertief en vitaal op en weten de indruk te wekken dat ze een alternatief bieden. Intern zijn ze zwak; democratieën tonen hun kwetsbaarheid aan de wereld, autocratieën hun spierballen.

'Maar er zijn ook positieve ontwikkelingen: grote landen zoals Indonesië en Ethiopië boeken democratische vooruitgang. Nigeria is niet uiteengevallen, Maleisië ontwikkelt zich in democratische richting.'

Die ene legendarische Muur viel, maar er kwamen nieuwe muren voor in de plaats, te veel om zelfs maar legendarisch te worden. In Israël, bij Hongarije en andere Europese grenzen, voor de tunnel naar Engeland onder het Kanaal – de muren zijn overal. De presidentsverkiezingen in de VS werden gewonnen met de belofte van een muur om Mexicanen tegen te houden.

De Middellandse Zee is een muur van water, een onneembare barrière die toch door honderdduizenden getrotseerd werd en wordt; in de afgelopen jaren soms door meer dan vijftienduizend mensen per maand, waarbij duizenden de dood vonden – talloos veel malen meer dan ooit bij die Muur in Berlijn (138 slachtoffers).

Democratie is nog altijd een droom, een ideaal. In Hongkong, in Algerije, in Irak, in Libanon en in veel andere landen gingen mensen dit jaar de straat op om meer inspraak te eisen. Het aantal democratieën neemt wereldwijd al vanaf 1974 gestaag toe, al is het tempo sinds de eeuwwisseling afgevlakt.

Maar welke staten worden als democratie gezien? De ene democratie is de andere niet. Op de schaal tussen de liberale democratie (West-Europa) en de gesloten autocratie (dictaturen) hanteert onderzoeksinstituut V-Dem nog twee tussencategorieën: de electorale democratie (met beperkingen) en de electorale autocratie (wel ver-

kiezingen, geen volledige democratie).

De gegevens dekken 179 van de 196 landen ter wereld. Als we hiermee rekenen is 22 procent een liberale democratie, waarin slechts dertien procent van de wereldbevolking woont. Minder dan een kwart leeft in een gesloten autocratie en twee derde in een land dat tot de tussencategorieën behoort.

‘Een democratie op papier is nog niet automatisch een verbetering van de realiteit’

Dan is er nog een groeiend aantal landen dat aan het ‘terugvallen’ is, wat betekent dat het één of meer categorieën achteruitgaat in de indeling van V-Dem. In 2008 betrof dat slechts tien landen, in 2018 waren het er 24 – in totaal het thuis van bijna een kwart van alle mensen.

Maar wat zeggen zulke cijfers? Een terugval in democratisch opzicht klinkt meteen als achteruitgang, maar de experts die *Vice Versa* erover spreekt, wijzen allemaal erop dat enkel een vinkje kunnen zetten bij de definitie van ‘democratie’ evenmin voldoende is om de levensomstandigheden en groeimogelijkheden van de meeste inwoners wezenlijk te verbeteren.

Ook de rechten en kansen voor inspraak zijn binnen een democratie niet vanzelfsprekend gewaarborgd. Uit de analyses van de experts vallen drie bouwstenen voor de democratie te destilleren.

Eerste bouwsteen

Democratie is méér dan verkiezingen

‘Als mensen ergens weten en dagelijks ervaren dat een democratie op papier nog niet automatisch een verbetering van de realiteit is, dan is het op het Afrikaanse continent’, zegt Yann Gwet, journalist voor *Le Monde* en *Jeune Afrique* en docent journalistiek aan de Universiteit van Rwanda.

‘Het probleem is dat democratie hier vaak wordt gedefinieerd volgens formele criteria en eentje in het bijzonder: verkiezingen. Er is sinds de jaren negentig een grote democratiseringsgolf geweest in Afrikaanse landen.

‘In de meeste daarvan is het duidelijk dat de democratie weinig voorstelt: de elite heeft de overschakeling gemaakt naar verkiezingen, omdat westerse donorlanden dat eisten. Zodra ze daaraan voldeden, konden ze overgaan tot de orde van de dag.’

Maar er zijn toch Afrikaanse landen waar de verkiezingen als eerlijk en transparant worden beschouwd, zoals in Zuid-Afrika, Senegal en Benin? Gwet: ‘Dat klopt, en die landen hebben één groot pluspunt: is er meer stabiliteit. Maar ook in die landen is er een hoop frustratie en woede.

‘Het leven is ook daar voor het overgrote deel van de mensen

niet verbeterd. Corruptie viert nog steeds hoogtij, de armoede is niet of nauwelijks gedaald. Dit verzwakt het ideaal van democratie, ook in de ogen van landen waar de democratie nog priller en zwakker is.’

De studenten van Yann Gwet kijken met veel interesse naar het ondemocratische China en Singapore. ‘Begrijpelijk’, vindt hij: ‘China geeft ze beurzen, nodigt ze uit, ze zien daar groei en toenemende welvaart.’

‘Maar zelfs als je het zou willen’, zegt Haroon Sheikh, ‘valt het Chinese model niet te kopiëren. Het staatsgeleide kapitalisme vindt zijn oorsprong in de traditie van het Chinese keizerrijk: het creëerde een sterke, capabele overheid die de bevolking respecteerde. Dat kun je niet in andere contexten namaken.’

Gwet beaamt het, maar hij wordt ook moe van de eenzijdige focus op landen waar de democratie ‘volwassen’ is. De verzwegen veronderstelling is dat alles beter wordt, als er tenminste maar democratie is. Maar dat is nu juist de grote misvatting, denkt hij.

‘Je moet je afvragen wat “democratie” is en wat je ermee wilt’, zegt Gwet. ‘Ze zou meer moeten zijn dan enkel het houden van verkiezingen. Er moet een balans zijn tussen de verschillende machten, die georganiseerd horen te zijn in degelijke instituties.’

‘Daar gaat het op dit continent veel te weinig over. Overal in Afrika wordt democratie nog te vaak gezien als een doel op zich, terwijl het een middel hoort te zijn om doelen te bereiken. We moeten het meer over die doelstellingen hebben.’

Tweede bouwsteen

Maak een nieuw sociaal pact

Het feit dat democratie niet ‘levert’ wat ze belooft, speelt niet alleen in Afrikaanse landen, maar ook in het democratische en vrije Westen, constateert Haroon Sheikh, onderzoeker bij de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

‘Het Westen heeft een vergelijkbaar probleem, met een paar grote verschillen: het heeft een rijke democratische traditie en in de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog deed de democratie in Europa en de Verenigde Staten wèl wat ze beloofde: een welvarende basis bieden, plus de kans om vooruit te komen, voor iedereen die wil – gelijke kansen dus, ongeacht afkomst, familie en rijkdom.’

‘Dáárin schuilt nu het probleem. In de laatste decennia, sinds de hervormingen van de jaren tachtig, zijn de vooruitzichten voor veel burgers niet verbeterd, maar verslechterd. De sociale mobiliteit is afgenomen, men blijft vaker een heel leven in dezelfde klasse zitten. In wezen werken veel westerse democratieën in grote lijnen allang niet meer democratisch, maar oligarchisch.’

Thomas Carothers onderschrijft dat: ‘Het feit dat de midden- en onderklasse in het Westen het steeds moeilijker heeft, legt de grootste druk op de democratie. Er is een structureel economisch probleem: hoe realiseren we een eerlijker regeling voor de middenklasse?’

Sheikh, die veel reist en alle verkiezingen volgt, wijst op het werk dat dit fenomeen in beeld brengt: ‘Een groot onderzoek (door Page en Gilens, van Princeton) naar de vraag wiens voorkeuren werden behartigd door het Amerikaanse beleid, wees uit: de top één procent van de bedrijven en de personen die daarin belangen hebben.’

‘Daarnaast: de middenklasse, voor zover het mensen betrof wier belangen overeenkwamen met die top één procent van de bedrijven. De rest: in het geheel niet. Dat is een verontrustend gegeven – en het geldt ook in Europese landen. Voorheen was er sprake van een soort “doorsijpeconomie”; zolang er economische groei was, kwam

het via het beleid vanzelf terecht bij de middengroepen en aan de onderkant.

‘Maar de inkomensongelijkheid is sinds de jongste economische crisis alleen maar groter geworden. De 26 rijkste mensen bezitten evenveel als de armste helft van de wereldbevolking.’

Sheikhs analyse komt overeen met het verhaal waarmee de Franse econoom Thomas Piketty zes jaar geleden opzien baarde: als je het kapitalisme vrijelijk zijn gang laat gaan, ligt het rendement op vermogen dusdanig veel hoger dan de economische groei dat het bezit steeds extremer geconcentreerd raakt bij een steeds rijkere elite.

Piketty publiceerde onlangs een vervolg op zijn instant-klassieker *Kapitaal in de 21ste eeuw* (tweeënhalf miljoen exemplaren), waarin hij stelt dat het probleem de afgelopen jaren alleen maar ernstiger is geworden.

‘Het goede nieuws: wat er nu gebeurt is niet onomkeerbaar. We kunnen het veranderen’

Maar dit is economie, we hadden het toch over democratie? In zijn nieuwe boek richt Piketty zich nog explicieter dan voorheen op de politiek, want in zijn ogen is deze welvaartsophoping verreweg de grootste ondermijning van elke vorm van democratie die we kennen.

Hij pleit voor een radicale herverdeling, omdat de politieke situatie op de lange termijn onhoudbaar wordt. Hij voert onder meer ‘progressieve belastingen’ aan die voor multimiljardairs kunnen oplopen tot negentig procent. Het is volgens hem de enige manier om geloofwaardige democratieën overeind te houden in de nabije toekomst.

Vergeet de zorgen over de opkomst van rechts-extremisme, vergeet de angst voor de opkomst van populistische leiders, vergeet de kloof tussen kiezer en politiek. Dit is volgens de geïnterviewde experts de bron van alle onvrede: het democratisch systeem moet ten goede komen aan de meeste mensen. En niet aan slechts aan een superrijke toplaag. Dáár komt de onvrede over de democratie vandaan.

Sheikh: ‘De kloof tussen kiezer en politiek is een verkeerde voorstelling van zaken. Er is geen kloof. Politici laten voortdurend hun oren hangen naar wat “het volk” zegt te willen – en toch is er een blijvend en groeiend gevoel van onbehagen dat deze orde niet werkelijk “van ons” is. En dat gevoel klopt, het is heel makkelijk met cijfers te onderbouwen. Dát is wat er veranderd moet worden: er moet een nieuw sociaal pact komen.’

Net als Piketty denkt Sheikh dat alleen zeer ingrijpende maatregelen zoiets kunnen bewerkstelligen. ‘Bedrijven moeten hun verantwoordelijkheid nemen. De meest kapitaalcrachtige spelers in het spel – zoals grote bedrijven – kunnen zich heel goed laten gelden en zij weten hun eigen belangen dus uitstekend te behartigen.’

‘Maar ze moeten inzien dat ze dit doen ten koste van de gemon-

dialiseerde samenleving. Dat is niet vol te houden in het licht van de uitdagingen waar we voor staan, zoals klimaatverandering en alle geopolitieke gevolgen ervan. De politiek hoort actiever en zelfbewuster tegenwicht te bieden.

‘Overheden moeten bepaalde liberalisering en bezuinigingen terugdraaien: de erfbelasting en de belasting op vermogens vragen om herziening. Het zal een enorme krachtsinspanning vergen om de dynamiek te doorbreken die nu dominant is: “de sterkste steeds sterker maken”.’

Het is zeker niet onmogelijk, volgens Sheikh. ‘Het goede nieuws: wat er nu gebeurt is niet noodzakelijk, onvermijdelijk of onomkeerbaar. We kunnen het zien en begrijpen. We kunnen het ook veranderen.’

Derde bouwsteen

Een democratische nationale identiteit

Dat het zo moeilijk blijkt te zijn om democratie van de grond te krijgen en – eenmaal gevestigd – gezond te houden, wil volgens de geïnterviewden niet zeggen dat democratie als ideaal minder waardevol is geworden. Integendeel: democratie blijft nu eenmaal altijd een werkwoord.

‘Perfect wordt het nooit,’ zegt Carothers, ‘maar een beter model bestaat niet – als je mensen als gelijkwaardig wilt beschouwen.’ Hij is onderdirecteur bij de denktank Carnegie Endowment for International Peace, waar hij het *Democratie en Rechtstaat*-programma heeft opgericht en leidt.

‘Het klopt dat democratische staten er momenteel minder goed in slagen te bieden wat ze beogen te bieden. Maar het is een crisis van het bestuur, niet van de democratie; kijk maar naar de protestbewegingen wereldwijd.

‘Kijk naar de vele initiatieven om meer betrokkenheid en deliberatie te organiseren, de succesvolle pogingen om lokaal bestuur te versterken, in Europa en ook in Afrikaanse landen. Het idee van democratisch burgerschap is juist sterker dan ooit.’

Ook Michael Onyebuchi Eze signaleert dit. Hij benadrukt het belang van gedeelde waarden en identiteit om de democratie te laten groeien. Volgens Eze, docent politieke wetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam en verbonden aan Trinity Hall, is juist identiteit de sleutel voor veel Afrikaanse landen waarin de democratie nu nog hapert.

‘In Europa is nationalisme vaak problematisch, maar in landen als Nigeria is de *afwezigheid* van nationalisme het probleem. Mensen hebben geen enkele binding met hun halfslachtig gedekoloniseerde staten. Ze identificeren zich met hun eigen etnische groep, wellicht met hun regio, maar niet met hun land. Die staten zijn er in hun beleving enkel om hen te beperken, als territoriale gevangnissen – ze mogen niet zomaar uitreizen.’

De fundamentele fout is volgens hem dat democratische modellen die in Europa werken, in het recente verleden rechtstreeks op Afrika zijn geplakt. ‘We moeten Afrikaanse democratieën hervormen aan de hand van Afrikaanse traditionele modellen, die deels ook democratisch waren. Inheemse koningen konden worden afgezet als ze autocratisch waren geworden.

‘In Nigeria, in Ghana, in Zuid-Afrika en op andere plaatsen bestonden ook tradities zonder koningen, waar ouderen bleven praten tot ze consensus bereikten. In de voortgaande weg van democratisering zouden we die tradities moeten gebruiken en heruitvinden.’

Er is dringend behoefte aan een soort ‘nationalisme van het ge-

© Selma Sofje van Gorkum

zond verstand’, stelt Eze: ‘Ja, we zijn gekoloniseerd geweest, maar het heeft geen zin in de slachtofferrol te blijven hangen en de staat te blijven haten. We moeten de gevangensmentaliteit omvormen tot een burgerlijk ideaal, inclusief geloof in de nuttige mythe van de staat.

‘We zijn niet alleen mensen met verplichtingen en beperkingen, maar ook met rechten. De bootvluchtelingen gaan niet naar Europa om louter economische redenen – ik onderzoek dit in een groot project. Ze zoeken een thuis, een plaats om bij te horen. Dat moeten we ze bieden.

‘Democratische waarden en deugden zijn het beste wat we hebben. Democratie is het meest bewerkelijke en meest kostbare uitgangspunt voor een goed georganiseerde maatschappij, waarin vrijheid bestaat voor elke burger, ongeacht afkomst en religie, voor het opbouwen van een gedeelde identiteit.’ ●

Nederland in de veranderende wereld

Welke rol speelt Nederland nog bij het versterken van de democratie in andere landen? *Vice Versa* vraagt Tweede Kamerleden Sven Koopmans (VVD), Achraf Bouali (D66) en Bram van Ojik (GroenLinks) naar hun visie op de toekomst van het buitenlandbeleid. 'Trekt China het zich aan als wij alléén kritisch zijn over de mensenrechten? Ik denk het niet.' **Tekst: Lennaert Rooijackers**

Bram van Ojik (GroenLinks)

Vladimir Poetin, Xi Jinping, Donald Trump, Viktor Orbán, Jair Bolsonaro, Rodrigo Duterte, Recep Tayyip Erdogan. Is het nu echt zo slecht gesteld met de democratie wereldwijd of lijkt dat door de niet-aflattende aandacht voor deze leiders alleen maar zo?

Voorbeelden te over waarbij het gevoel of beeld dat heerst niet strookt met de harde feiten en cijfers. Daarom heeft Bram van Ojik het *Freedom in the World*-rapport van Freedom House nog maar eens erop nageslagen. Hoe graag de GroenLinkser het ook zou willen, een positieve boodschap haalt hij niet uit de jaarlijkse staalkaart van de mondiale stand van de democratie.

Het afgelopen jaar ging in vijftig landen de democratie vóóruit en in 68 landen achteruit; ze staat dus in meer landen onder druk. En wie de website van Freedom House raadpleegt, ziet dat het al tien tot vijftien jaar aan de gang is.

Maar tegelijkertijd wil Van Ojik een nuance maken. Want wat zo'n index niet laat zien is dat democratische ontwikkelingen een dynamisch proces zijn, waarbij het lastig is om aan de hand van absolute feiten iets aan te geven.

'Er zijn landen waar vooruitgang wordt geboekt', zegt hij. 'Kijk naar Hongkong, Chili en Libanon, waar mensen nu de straat op gaan, èn er zijn landen waar het achteruit gaat. Ik denk dat het grotere plaatje daardoor divers is.'

Bovendien uit politiek ongenoegen zich soms razendsnel. 'In Brazilië heerst steeds meer onvrede over Bolsonaro', zegt D66'er

Achraf Bouali over de rechts-radical president die een aantal zeer ondemocratische ideeën heeft. 'Een jaar geleden boekte hij een overtuigende verkiezingsoverwinning, maar steeds meer mensen gaan nu de straat op; ze beseffen dat het geen goede keuze is geweest. Dat is hoopvol.'

Sven Koopmans van de VVD vindt het lastig iets te zeggen over de staat van de democratie. 'Het kan in bepaalde landen wellicht beter gaan,' stelt hij, 'maar biedt dat troost als veel andere mensen nog steeds niet in vrijheid leven? Ook in betere tijden zou ik het probleem van een tekort aan democratie niet willen relativeren.'

Van Ojik spreekt in dat licht van een 'permanente strijd die gevoerd moet worden'. Democratie is nooit vanzelfsprekend, zegt hij. Hoe goed het soms ook lijkt te gaan in een land, democratie kan altijd onder druk komen te staan.

'En als dat gebeurt, dan kan het ook weer ten goede keren. Kijk naar Turkije, waar het al tien jaar steeds slechter gaat. Sinds de coup poging in 2016 is het alleen maar erger geworden, maar bij de burgemeestersverkiezingen in Istanboel is dit jaar juist afgerekend met dat beleid. Ineens kan er een kentering ontstaan.'

Het repareren en versterken van democratie – en alle vrijheden en verworvenheden die binnen een rechtstaat bestaan – valt te vergelijken met de renovatie van de Sagrada Família. Soms lijkt het bijna voor elkaar te zijn, maar in wezen is het werk nooit af. Net als het onderhoud van de beroemde basiliek in Barcelona, die al decennia in de steigers staat.

Maar hoe is het gesteld met het onderhoud dat Nederland in het buitenland op democratisch gebied uitvoert? Is dat succesvol? En waar zit in onze aanpak ruimte voor verbetering?

De drie Kamerleden zien dat ons land nog steeds een grote rol in het debat over democratie en mensenrechten speelt en dat ook in de toekomst kan blijven doen, al verschillen ze van mening over de manier waarop.

'Nederland is nog steeds een voorbeeldland', zegt Bouali. 'We zijn een democratische rechtstaat, een grote economische speler met weinig corruptie en een duidelijke trias politica – daarmee zijn we een richtsnoer voor mensen in veel andere landen. Toen ik onlangs in Colombia was, werd daar vol lof over Nederland gesproken. We laten zien hoe het óók kan en anderen putten daar hoop uit.'

'Het is belangrijk', vervolgt hij, 'dat Nederland zich blijft engageren met de rest van de wereld. Onze kracht ligt in het feit dat we overall actief zijn, dat onze bedrijven en kennisinstellingen overall zitten en dat er veel ngo's al jaren aanwezig zijn in Afrika, Azië en Latijns-Amerika.'

'Zo kunnen we vaak een verschil maken, bijvoorbeeld als het om vrouwenrechten gaat. Omdat Nederland ervaring ermee heeft, hielp het veel andere landen. Ik hoop dat we dat blijven doen; het is goed voor ons, voor die landen en voor het internationale systeem.'

Van een stemming dat Nederland elders 'wel even komt uitleggen hoe het gedaan moet worden' is volgens Bouali geen sprake. Hij schiet in de lach bij de suggestie. 'De steun van Nederlandse parlementariërs, vakbondsmensen en journalisten kan echt een handje helpen om een vaak gevaarlijke strijd te voeren. Een opgeheven vingertje? Nee, zo wordt er niet naar gekeken.'

'Het is morele steun die je aanbiedt – en het is ook niet zo dat wij het altijd beter doen. Er zijn Latijns-Amerikaanse landen waar homorechten in de grondwet staan, dat heeft Nederland niet eens. Ik denk dat wij daar best van kunnen leren.'

Achraf Bouali (D66)

Volgens Bouali kan Nederland zijn sterke internationale positie nog beter benutten, onder meer door het budget voor ontwikkelingssamenwerking weer naar 0,7 procent van het bnp te brengen, waarvoor Van Ojik eveneens pleit.

Sven Koopmans wijst erop dat Nederland zich moet realiseren waar het nu al staat: 'Het Nederlandse mensenrechtenbeleid is zo ongeveer het meest actieve ter wereld – ik ben benieuwd welk land het beter doet. Als we ervoor kiezen nog meer te doen, dan loop je verder op de anderen vooruit. Dat kan, maar verwacht je dan een ander resultaat? Dat vraag ik me af.'

'We zijn misschien geen mondiale grootmacht, maar zeker geen kleine speler'

'Neem China: in dat geval moet Nederland realistisch zijn. Mensenrechten vinden we allemaal belangrijk, de situatie van de Oeigoeren is verschrikkelijk, maar wat kan Nederland alléén daaraan veranderen? Het is een land met 1,3 miljard inwoners, de tweede economie van de wereld, met een sterke machtsbasis en een sterk politiek nationalisme.'

'Zullen ze zich daar veel aantrekken van een land met zeventien miljoen inwoners dat kritisch is over mensenrechten? Ik denk het niet. Je moet altijd samenwerken met anderen en goed bekijken wat realistisch is.'

Sven Koopmans (VVD)

Juist de Nederlandse ambitie om een baken te zijn, zorgt volgens Van Ojik vaak voor wrijving. 'Kijk, in een land als Myanmar kunnen we best een grote broek aantrekken', zegt hij. 'Maar als er sprake is van grote economische belangen, zoals in China en Saoedi-Arabië, wil het bij Nederland weleens misgaan.'

'Hetzelfde geldt voor geopolitieke belangen in Turkije. Zodra er spanningen optreden tussen de koopman en de dominee, heeft Nederland het nog vaak moeilijk.'

Maar zullen die landen, zoals Koopmans zich afvraagt, onder de indruk zijn als Nederland meer op zijn democratische strepen staat? Van Ojik gelooft dat een andere benadering best effectief kan zijn.

'Dat zijn de signalen die ik kreeg toen ik vorig jaar met Jesse Klaver in China was. Nu wordt aan het einde van een rondetafelgesprek nog even op de mensenrechten gewezen. Dat maakt weinig indruk.'

'Maar als je duidelijk maakt dat er een mondiale strijd om democratisering en vrijheid speelt, dan krijgt dat een veel centralere plaats en weten de Chinezen dat het ons menens is. We moeten laten zien dat het een hoofdpunt van ons buitenlands beleid is. Nu wordt het debat te veel in de marge gevoerd.'

Koopmans betwijfelt of die aanpak zal werken. 'Ik heb Bram ook publiekelijk gevraagd: wat verwacht je dat er dan gebeurt? Denk je dat China dan wèl de mensenrechten meer zal respecteren? Een duidelijk antwoord heb ik nog niet ontvangen.'

Van Ojik maakt zich niet de illusie dat China's beleid kan worden omgebogen, maar denkt wel dat Nederland samen met andere landen beter zijn best kan doen om invloed uit te oefenen.

'Die mogelijkheden zijn er echt wel', zegt hij. 'Voor Frankrijk en Duitsland zijn dit ook belangrijke thema's, dat heb ik tegen het kabinet gezegd. Ik vind alleen dat Nederland zich te afwachtend opstelt bij het smeden van coalities. We zijn misschien geen mondiale grootmacht, maar zeker geen kleine speler.'

'Nederland is in de Europese Unie bovendien geen onbelangrijk land, maar Europa moet wel duidelijk maken wat het wil in de rela-

tie met China, Turkije, Rusland. Waar de economische en politieke belangen botsen, praten we ook als Europa zijnde nog te veel met meel in de mond.'

Volgens Van Ojik moet Nederland de mogelijkheid onderzoeken om naar andere coalities te kijken, met landen buiten Europa. 'De EU is ook veel met haar eigen sores bezig. We leven in een tijd waarin de traditionele bondgenootschappen niet optimaal zijn. Tot voor kort was er de trans-Atlantische band met de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk, maar die is er niet meer.'

'Als je *leverage* wilt hebben, zul je wellicht met andere progressieve landen moeten streven naar nieuwe bondgenootschappen. Het maakt niet uit met wie of op wat voor manier – per onderwerp kun je een andere coalitie smeden.'

Koopmans en Bouali zien het meeste heil in betere Europese samenwerking. 'Hoe meer je inzet op kleine verbanden, hoe makkelijker dat uiteen valt te spelen', denkt Koopmans. 'Zeker binnen de Europese politiek ben ik tegen de fragmentarisering. De EU loopt – minder dan Nederland, maar meer dan de rest van de wereld – voorop op het gebied van democratisering en mensenrechten. Het is van belang die positie te benutten.'

Bouali meent dat de tijd is aangebroken om de EU niet langer te ondermijnen en zwakker te maken. 'De Unie is nog steeds het grootste handelsblok ter wereld. Die kracht moeten we aanwenden om ervoor te zorgen dat democratische processen een steuntje in de rug krijgen. Laat onze waarden de boventoon voeren, dan zijn wij straks maatgevend en niet China.'

Hij put hoop uit de oproep om unanimitéit binnen de Europese Raad voor buitenlands beleid af te schaffen – nu kunnen lidstaten nog een maatregel tegenhouden als die hen niet zint. 'Ik heb vertrouwen erin. Binnen de Europese Unie zijn we altijd met horten en stoten de goede kant op gegaan.'

Dat neemt niet weg dat het lastig is veel neuzen dezelfde kant op te krijgen. 'Ieder land heeft zijn eigen belangenconflicten', zegt Van Ojik, 'en heilige boontjes zijn er niet.'

Om te zeggen dat je als land af en toe in een spagaat zit, is zelfs te makkelijk gesteld, beseft Koopmans: 'Hier is soms wel sprake van twintig benen die verschillende kanten op gaan. In de buitenlandse politiek moet je met alles rekening houden.'

Over Europa gesproken, Koopmans denkt dat de EU nog een strategische troef in handen heeft: de steungelden die het aan andere landen geeft. Zo pleitte de VVD'er laatst nog voor het stopzetten van de Europese donaties aan Turkije.

Toen Koopmans in het verleden adviseur was van de EU-gezant in Zuid-Soedan, merkte hij dat de machthebbers zich daar niet druk maakten als ze werden gewezen op het bombarderen van de eigen bevolking. 'Het Europese geld kregen ze toch wel; het was een kwestie van een half uur de kritiek doorstaan en dan wachten op de donatie. Je moet durven zeggen: als u ermee doorgaat, geven wij het aan een ander land.'

Zet je met dat dreigement niet een streep door iedere vorm van dialoog? 'Juist niet', zegt Koopmans. 'Hoeveel waarde wordt er nu gehecht aan dialoog? Dat gebeurt pas als landen weten dat het negeren ervan consequenties heeft voor de geldstroom. Durf dus te zeggen: je krijgt het gewoon niet, als je je niet goed gedraagt.'

Koopmans kan Bouali en Van Ojik nog niet van zijn standpunt overtuigen. 'Maar ik heb goede hoop dat het wel zal gebeuren. Omdat ze uiteindelijk hetzelfde willen als ik: bijdragen aan betere regeringen en het respecteren van de mensenrechten.' ●

Een kleine reeks – door heel het nummer heen – over werken aan de democratie wereldwijd.

Lena Aloul, Jordanië

Tekst: Siri Lijfering

Ze is pas 29 en nu al gooit Lena Aloul hoge ogen in de politieke kringen van Jordanië. Ze is adviseur bij de jeugdoverheid, activist en coördinator van project- en fondsenwerving voor de humanitaire organisatie HelpAge International.

‘Zolang ik me kan herinneren, ben ik geïnteresseerd in politiek’, vertelt ze. ‘Ik groeide op tijdens de Golfoorlog en hoewel ik nog heel klein was en weinig van de situatie meekreeg, voelde ik wel heel sterk de angst van mijn ouders dat de oorlog vanuit Irak zou overslaan naar Jordanië.’

‘Die angst’, vervolgt ze, ‘is me altijd bijgebleven en heeft zich omgezet in een drang naar veiligheid en stabiliteit – en de beste manier om dat te garanderen is een sterke democratie.’

Met de wil eraan bij te dragen, studeerde ze Engelse taalwetenschap en internationale betrekkingen aan de Universiteit van Jordanië, in Amman. ‘Taal en kennis zijn de beste instrumenten van een democratie. Door taal kun je met mensen in gesprek gaan en van elkaar leren, wat nodig is om tot oplossingen te komen.’

‘Kennis van wat er speelt en hoe dingen zitten vergroot je bewustzijn, waardoor je kunt werken aan verandering. Zonder die kennis kunnen mensen misbruik van je maken, door je met desinformatie voor het karretje te spannen van iemand met een destructieve agenda.’

Over de democratie van Jordanië is Aloul gematigd enthousiast: ‘Je kunt niet erover praten zonder naar de regio te kijken. Jordanië ligt in het midden van tumult: Syrië aan de ene kant, Irak aan de andere en ook nog de Westelijke

Jordaanoever, die het Israëlisch-Palestijns conflict dichtbij brengt.

‘Begin 2011 was er de Arabische Lente. Het enthousiasme van de Jasminrevolutie in Tunesië sloeg over en men ging ook hier de straat op om te demonstreren voor politieke verandering. Maar kort daarop begon de onrust in Syrië en werden we geconfronteerd met de slachtoffers van de revolutie.’

‘Het was voor ons een signaal, een waarschuwing, en de protesten zwakten af. Om het volk tevreden te houden, kondigde de koning democratische hervormingen aan en sindsdien zijn er stappen gezet, maar we zijn er nog lang niet.’

De jeugd wordt nog veel te weinig bij de politiek betrokken, vindt Aloul.

‘Jongeren voelen zich niet vertegenwoordigd, omdat de partijprogramma’s niet gaan over de dingen die ze belangrijk vinden, zoals werk, onderwijs en klimaat. Daarom is er veel onvrede.’

Dat leidde vorig jaar tot nationale protesten, toen de overheid de inkomensbelasting wilde verhogen. ‘Ze werden grotendeels georganiseerd via sociale media, wat ze moeilijker te onderdrukken maakte. Het aftreden van premier Mulki liet zien hoeveel macht de jeugd heeft als ze ergens achter gaat staan.’

Deze realisatie leidde volgens Aloul tot twee tegengestelde bewegingen: ‘De overheid ging in gesprek met jongeren en probeert via sociale media contact te zoeken, maar er traden ook nieuwe wetten in werking – zoals over cybermisdadigheid – die de vrijheid van meningsuiting juist inperken.’

Op basis van die wet zijn er de laatste

maanden veel, met name jonge activisten gearresteerd. Via campagnes op Twitter proberen Aloul en haar mede-activisten aandacht voor hen te vragen.

Ze put hoop uit het succes van een eerdere sociale-mediacampagne tegen de zogeheten ‘verkrachtingswet’, die stelt dat daders hun straf mogen ontlopen als ze met het slachtoffer trouwen. De wet was al langer omstrepen, maar pogingen om haar te schrappen liepen spaak.

Door een massale campagne op Facebook door jonge Jordaanse activisten, onder wie Aloul, kreeg de kwestie internationale aandacht en steun van activisten en ngo’s, wat leidde tot afschaffing van de wet.

‘Het laat zien dat democratie niet een ver-van-je-bed-show is,’ zegt Aloul, ‘maar iets waarin we allemaal een rol kunnen spelen.’

Dat haar politieke ambities nog lang niet zijn verzadigd, wordt duidelijk als ze spreekt over haar plannen. Zo is ze onlangs een initiatief gestart om jongeren voor te lichten over de grondwet en hun rechten daarin en wil ze strijden voor meer politieke participatie van vrouwen.

‘Politiek in Jordanië is tot nu toe vooral een mannending, maar vrouwen hebben ook goede ideeën en hebben belang erbij politiek actief te zijn. Hoe mooi is het als we in de toekomst een vrouwelijke premier krijgen!’

Op de vraag of ze zichzelf in die rol ziet, moet ze lachen. ‘Wie weet’, knipoogt ze. ‘Maar het maakt niet uit of ik het ben of een andere vrouw: als iemand van ons doorbreekt, winnen we allemaal.’

Het standbeeld van Samora Machel, de eerste president van Mozambique, op het Plein van de Onafhankelijkheid in Maputo. De huidige president Felipe Nyusi is te zien op billboards, posters en vlaggen

'Politici
begrijpen het

volksbelang nu beter'

Mozambique weet sinds 2011 dat het een gigantische voorraad vloeibaar aardgas bezit. Het oppompen vormt de ultieme hoop op meer welvaart in het straatarme land, maar als het parlement de winning niet controleert, is het juist een risico. Het lijkt te verbeteren – 'kennis is de sleutel tot goed beleid' –, al vergroot de Frelimo-regering haar alleenheerschappij.

Tekst: Niels Posthumus   Beeld: Bram Lammers

Het Mozambikaanse parlement liet in mei vorig jaar eens ècht zijn tanden zien: het dwong de regering het Chinese mijnbedrijf Haiyu in het dorpje Nagonha een halt toe te roepen. De parlementariërs deden dat nadat Amnesty International aantoonde dat Haiyu's winning van mineralen als ilmeniet, titanium en zirkoon uit zandgronden rondom Nagonha had bijgedragen aan een vloedgolf na hevige regenval.

De overstroming – in 2015 – vaagde 48 huizen weg en maakte 290 mensen dakloos. Volgens Deprose Muchena, directeur van Amnesty International in Zuidelijk Afrika, liepen 'wel duizend mensen het risico te worden meegesleurd richting de Indische Oceaan'.

Haiyu bleek geen gedegen onderzoek te hebben verricht naar de milieu-impact van zijn mineraalwinning. Evenmin had het bedrijf contact gezocht met de dorpsbevolking, voordat het startte met zijn graafwerkzaamheden in Nagonha, in de noordelijke provincie Nampula. Al schrijft het internationaal recht èn Mozambikaanse wetgeving dat wel voor.

Parlementsleden waren naar aanleiding van het Amnesty-rapport zelf naar het gebied gegaan, legt Hermenegildo Mulhovo uit in zijn kantoor in de hoofdstad Maputo. Hij is de directeur van het Instituto para Democracia Multipartidária, dat onder meer zulke parlementaire bezoeken aan mijngebieden mogelijk maakt.

Parlementsleden kunnen zo persoonlijk de situatie peilen en klachten en adviezen van omwonenden in ontvangst nemen. Daarnaast organiseert het instituut themadagen, waarop het probeert de kennis en vaardigheden van parlementariërs met betrekking tot de 'winningsindustrie' (de mijn-, olie- en gasbedrijven) te vergroten.

De zaak rond Haiyu was een kantelpunt, meent Mulhovo. Parlementsleden bleken hun rol als controleur van de regering eindelijk serieus te nemen. 'Het parlement', zegt hij, 'dient toezicht te houden op de winningsindustrie en op de wijze waarop de regering met die industrie omspringt. Een volksvertegenwoordiging moet de regering verantwoording laten afleggen en benodigde regelgeving goedkeuren of corrigeren. Ze dient het overheidsbeleid aan te passen aan de wil van het volk.'

Renamo-posters hangen achter een groente- en fruitkraampje in het centrum van Maputo

De winningsindustrie heeft een slechte reputatie als het gaat om respect voor de mensenrechten en milieuwetten. 'Daarom is parlementaire controle extra belangrijk', verduidelijkt Mulhovo in zijn sobere werkkamer.

'Alleen een sterk parlement kan de machtige, rijke energie- en mijnbedrijven dwingen tot meer transparantie en kan ervoor zorgen dat de opbrengsten van gewonnen grondstoffen, op basis van wettelijke voorschriften, eerlijker en gelijkmatiger worden verdeeld.'

'Alleen een sterk parlement kan de machtige energie- en mijnbedrijven dwingen tot meer transparantie'

De winningsindustrie is een groot politiek thema in Mozambique – en sinds de ontdekking in 2011 van minstens 3,5 biljoen kubieke meter vloeibaar aardgas in de zeebodem voor de kust wellicht wel het allergrootste. 'De aardgasvoorraad', zegt Mulhovo, 'vormen voor de bevolking de ultieme hoop op economische ontwikkeling.'

Hij glimlacht: 'Ook voor politici, overigens. In de plannen van alle drie de grote partijen – regeringspartij Frelimo èn oppositiepartijen Renamo en MDM – fungeren de toekomstige aardgasinkomsten als een pot met goud. Elke politicus dicht er de financiële gaten mee tussen zijn verkiezingsbeloften en de nu nog geringe belastinginkomsten.'

Hermenegildo Mulhovo is directeur van het Instituto para Democracia Multipartidária

Faruk Osman

Het enorme potentieel van de aardgasreserves staat in schril contrast met de relatief zwakke positie van het Mozambikaanse parlement. ‘Het is lastig om van alles binnen de sector voortdurend goed op de hoogte te zijn’, geeft Faruk Osman toe. Hij zit al tien jaar in het parlement namens Frelimo en maakt de laatste vijf daarvan deel uit van de parlementscommissie voor landbouw, economische ontwikkeling en milieu.

‘De commissie moet het doen met drie gedeelde assistenten,’ vervolgt hij, ‘terwijl de minister wordt geadviseerd door tientallen ambtenaren. Om onze rol als controleur en adviseur van de regering te verbeteren, moeten we meer inhoudelijke ondersteuning krijgen.’

Inocência Mapiisse is dat met hem eens. Ze is onderzoeker aan het Centro de Integridade Pública (CIP), dat tot doel heeft corruptie in Mozambique te bestrijden en integer beleid te promoten. ‘De informatie over de mijn-, olie- en gasindustrie is over het algemeen technisch en complex’, zegt ze, in een hagelwit overhemd, achter haar bureau. ‘Wij proberen die informatie in bondige folders te simplificeren.’

Ze laat zo’n folder zien: glanzend papier, veel infographics en conclusies in *bullet points*. ‘Die zijn ook bedoeld voor parlementsleden’, legt ze uit. ‘Gedegen kennis is de sleutel tot goed beleid. Alleen als ze begrijpen waarover ze het hebben, kunnen zij de juiste vragen stellen, zodat bedrijven en de regering worden gedwongen publieke verantwoording af te leggen.’

Mapiisse denkt niet zozeer aan meer parlementsassistenten, maar aan een extern informatieplatform, een specifieke organisatie wellicht, die alle kennis van maatschappelijke organisaties in Mozambique op het gebied van de winningsindustrie bundelt. Die organisatie zou als adviesorgaan dienen. ‘Parlementariërs moeten daar op elk moment terecht kunnen met vragen, voor advies over welke punten ze in het debat kunnen aanstippen.’

Toch is de inhoudelijke kennisachterstand niet het enige dat het parlement in Mozambique parten speelt. Veel parlementariërs begrepen tot voor kort hun rol als volksvertegenwoordiger slecht, zegt Hermenegildo Mulhovo. Regeringspartij Frelimo wist zich, tot de verkiezingen van 15 oktober, de afgelopen vijf jaar verzekerd van 144

Een stilgelegd bouwproject in Maputo

van de 250 zetels in het parlement: een stevige 58 procent.

Door die robuuste Frelimo-meerderheid was het parlement lang te weinig kritisch over het regeringsbeleid. ‘Frelimo-politici gingen zelfs zó ver’, zegt Mulhovo, ‘dat ze probeerden alle voor de regering gevoelige thema’s buiten de debatagenda te houden.’

‘In werkelijkheid was het een opzetje van Mozambikaanse politici en internationale bankiers om enorme sommen geld te stelen’

Dat het handelen van de overheid – en daarmee dat van de winningsindustrie – intussen iets meer en openlijker in het parlement wordt besproken, komt deels door de immense imagoschade die Frelimo opliep na de schulden crisis van 2016.

In de drie jaar daarvoor sloten meerdere staatsbedrijven, op basis van overheidsgaranties en vooruitlopend op de inkomsten uit de toen net in Mozambique ontdekte aardgasvelden, een serie geheime leningen af.

Die waren zogenaamd voor investeringen in de tonijnvisserij, maar in werkelijkheid was het een opzetje van Mozambikaanse politici en internationale bankiers om enorme sommen geld te stelen: het ging in totaal om 2,2 miljard dollar. De regering hield

de leningen verborgen voor het parlement en voor het Internationaal Monetair Fonds (IMF).

Toen dit alles in 2016 toch uitlekte, schoot de overheidsschuld in één keer met zo'n dertig procent omhoog. Het IMF en veel landen schortten hun financiële ondersteuning van de Mozambikaanse regering op. Het leidde tot een halvering van de economische groei-cijfers, een val van de munt en een krappe binnenlandse financiële markt.

Het maakt dat ondernemers nog maar weinig geld kunnen lenen om te investeren – de vele betonnen geraamtes van stilgelegde bouwprojecten in en rond Maputo zijn daarvan de stille getuigen. 'Vooral het midden- en kleinbedrijf heeft de laatste jaren grote ontslagronden achter de rug', zegt de Britse investeringsanalist Colin Waugh.

De economische crisis leidde tot onvrede onder Mozambikaanse kiezers. Bij de gemeenteverkiezingen in 2018 kozen opvallend veel mensen voor oppositiepartijen Renamo en MDM. Frelimo wist nog slechts 52 procent van de stemmen te winnen. 'En de oppositie biedt nauwelijks inhoudelijke alternatieven, dus het waren proteststemmen', stelt Alex Vines, de Mozambique-volger van Chatham House, een denktank op het gebied van internationale politiek.

'Als parlementsleden onderwerpen als het schuldenschandaal en de winningsindustrie nu nog links laten liggen, is dat riskant voor hun imago en hun positie', meent ook Mulhovo. 'Zelfs parlementariërs van Frelimo zijn zich bewuster geworden van hun controlerende rol ten opzichte van de eigen regering.'

Zij trapt daarom in aanloop naar de verkiezingen van 15 oktober het gaspedaal tijdens de campagne extra diep in. De kleur van Frelimo was overal aanwezig in het land: van het kleinste dorp tot oppositiesteden als Beira en zeker ook in Maputo.

Aan elke lantaarnpaal in de hoofdstad wapperde wel een rode vlag. Rode partijstickers prijken op busjes, auto's en motoren. Het gezicht van Frelimo-president Filipe Nyusi hing op blinde muren, op billboards en lichte potentiële kiezers zelfs toe vanaf de rode rokken van vrouwen.

Ook Osman voerde onvermoeibaar campagne. De partijtop mocht zelfs niet weten dat hij een half uurtje had vrijgemaakt voor een buitenlands interview – zonde van zijn tijd. Hij moest de straat op, zichtbaar zijn. Hij schuwde daarbij niet ook de winningsindustrie te bespreken.

Hij vertelde zijn kiezers dat de grondstofinkomsten vooral moeten worden geïnvesteerd in economische sectoren die meer werkgelegenheid opleveren dan de gasindustrie zelf. 'Want alleen dan profiteert iederéén ervan', benadrukte hij. Mozambique is volgens het IMF een van de zes armste landen ter wereld.

Toch temperde Osman juist ook de hoge verwachtingen: 'Er bestaat een druk om alles zo snel mogelijk te regelen', legt hij uit. 'Maar we moeten het gedegen doen: enerzijds moeten investeerders en internationale bedrijven in Mozambique zo goed mogelijk kunnen werken, anderzijds dient de overheid haar belastinggeld wel echt van diezelfde bedrijven te ontvangen. Dat is nodig voor de verbetering van de levens van gewone mensen.'

Osman noemt de toerismesector. 'Die is laagdrempelig', zegt hij. 'Je hoeft niet hoogopgeleid te zijn om er werk in te vinden, maar er is weinig startkapitaal.' Dat kan volgens hem onttrokken worden aan de belastingopbrengsten van de winningsindustrie.

Dat het tekort aan startkapitaal nu net is veroorzaakt door de corruptie binnen zijn eigen Frelimo-regering, wuift hij weg.

De drie grote politieke partijen

- Frente de Libertação de Moçambique (Frelimo) begon in 1962 als een vrijheidsbeweging die streed tegen de Portugese kolonisator. Twee jaar na de onafhankelijkheid in 1975 verklaarde zij zich officieel een marxistisch-leninistische partij. Frelimo heeft Mozambique sinds de onafhankelijkheid onafgebroken geregeerd: eerst in een eenpartijstaat en na het einde van de burgeroorlog – van 1977 tot '92 – in een meerpartijensysteem. Begin jaren negentig schrapte Frelimo het communisme uit haar ideologie.

- In 1975 werd de Resistência Nacional Moçambicana (Renamo) opgericht, met hulp van het Zuid-Afrikaanse apartheidsregime en het witte minderheidsbestuur in Rhodesië, als de anticommunistische tegenhanger van Frelimo. Het leidde tot een vijftienjarige burgeroorlog. Een heel duidelijk ideologisch karakter ontbeert de partij. Renamo heeft vooral veel aanhang in een aantal provincies in het midden van Mozambique.

- De Movimento Democrático de Moçambique (MDM) is een afsplitsing van Renamo en wordt geleid door Daviz Simango, de burgemeester van de stad Beira. In die stad en haar omgeving geniet MDM dan ook de meeste aanhang. Simango richtte zijn partij op in 2009. MDM stelde bij haar oprichting met name de polarisatie tussen Renamo en Frelimo als derde partij te willen doorbreken. Ideologisch gezien zijn de verschillen tussen MDM en de twee andere partijen klein.

Jessemusse Cacinda

Inocência Mapiisse

'Ja, daarvan moeten we leren', geeft hij toe. 'Er dient meer transparantie te komen over overheidsleningen, maar de schulden zelf zijn heus geen onoverkomelijk probleem voor Mozambique. Die 2,2 miljard dollar is een druppel in de oceaan in vergelijking met onze toekomstige gasinkomsten.'

De verwachting is dat bedrijven zoals Anadarko, Eni en Exxon-Mobil vanaf 2022 – met acht jaar vertraging – dan toch beginnen met het winnen van dat aardgas. In principe is dat goed nieuws, maar het betekent volgens Inocência Mapiisse van het CIP ook: oppassen geblazen.

'Zelfs nu er nog geen aardgas wordt gewonnen, is de gasector via winst-, overname- en andere bedrijfsbelastingen al goed voor zo'n negentig procent van alle belastingafdrachten binnen heel de winningsindustrie in Mozambique', rekt ze voor. De economische omvang van de toch ook aanzienlijke goud- en steenkoolmijnen verschrompelt erbij in vergelijking.

'Denk je eens in hoeveel belastinggeld er dus op het spel staat. Zeker als het gas op termijn echt gewonnen gaat worden en ook dat nog eens wordt belast. Het kan in potentie enorm veel geld bijdragen aan de schatkist, maar het betekent tegelijkertijd ook dat er relatief gemakkelijk héél veel geld te stelen valt.'

Bovendien is de gasector lastig 'ter plekke' te controleren: de winning vindt grotendeels plaats op zee. En zelfs aan land, in de noordelijke provincie Cabo Delgado, zal publieke controle niet eenvoudig zijn, vreest Jessemusse Cacinda. Hij is het hoofd van het mediaprogramma van de organisatie Sekelekane.

Het is duur voor journalisten om vanuit Maputo in het zuiden helemaal naar Cabo Delgado te reizen. Zelfs hemelsbreed is de afstand 1.650 kilometer. 'En veel kranten zitten door de economische crisis van de laatste jaren krap bij kas', zegt hij. Sekelekane probeert journalisten die willen afreizen daarom met beurzen financieel te steunen.

Ook verzorgt het zowel in Maputo als in het noorden cursussen

voor journalisten over de winningsindustrie: evenals onder parlementariërs is er bij journalisten nog te weinig kennis over de sector. 'De winningsindustrie is pas relatief kort een onderwerp in de media', zegt Cacinda.

Tot de vondst van de gasvoorraden werd er weinig over geschreven. 'Het maakt dat er binnen de journalistiek een kennisachterstand bestaat', zegt hij. Sekelekane nodigt al enkele jaren experts uit de mijn- en energiesector uit om tientallen journalisten regelmatig wat bij te spijkeren.

Maar zelfs met die kennis is verslag doen vanuit Cabo Delgado lastig; de overheid schermt het gebied af. De bedrijven die er actief zijn, zijn beducht voor spionage. Bovendien vinden er in de provincie regelmatig dodelijke aanvallen plaats van wat lijkt op islamitisch fundamentalistische groeperingen. Cabo Delgado kan dus zeer gevaarlijk zijn voor journalisten. Ja, zelfs voor parlementsleden. 'Ook politici komen er weinig', zegt Mulhovo. 'Ook zij lopen er risico te worden vermoord.'

'Politici komen weinig in Cabo Delgado, ook zij lopen er risico te worden vermoord'

Oud-volksvertegenwoordiger Armando Artur, van oppositiepartij MDM, is dan ook niet optimistisch: 'Het parlement beschikt gewoonweg over heel weinig instrumenten om de regering te controleren', verzucht hij in zijn woonplaats Beira, die nog altijd herstellende is van de schade die cycloon Idai er in maart aanrichtte.

'Zeker zolang regeringspartij Frelimo een meerderheid heeft, is er weinig wat het parlement kan doen. En er bestaat voor de regering op veel vlakken een plicht tot geheimhouding bij het ondertekenen van contracten met multinationals, zoals de grote mijn- en energiebedrijven. Dat is een obstakel waar parlementsleden vaak tegenaan lopen.'

Artur raakte zelfs zo gedesilluseerd dat hij besloot zijn zetel na de verkiezingen van 15 oktober op te geven. 'De oppositie speelt vooralsnog nauwelijks een rol van betekenis in het parlement', moppert hij. 'Bijna alle initiatiefwetten komen van de Frelimofractie, die met haar meerderheid alléén de macht heeft om wetten goed te keuren. Het is een dictatuur van de meerderheid.'

Mulhovo wil nu juist deze moedeloze houding bij de oppositie veranderen. Want vooral de oppositie dient – ondanks haar weinig doorslaggevende rol in de uiteindelijke stemming – wel degelijk de meeste druk uit te oefenen op de regering. Daar is ze immers de oppositie voor.

Parlementariërs van Renamo en Arturs MDM dienen de problemen binnen de winningsindustrie zo consequent en onophoudelijk aan te kaarten dat hun collega's van Frelimo zich ten slotte wel gedwongen voelen zich ook inhoudelijk uit te spreken, omdat ze anders

Kokosnootverkoopers passeren een billboard van Standard Bank, met de tekst: 'Wanneer we investeren in olie en gas, worden nieuwe industrieën geboren.' In 2011 zijn in Mozambique nieuwe aardgasvelden ontdekt

gezichtsverlies lijden. Alleen op die manier ontstaat er debat.

Maar de verkiezingen van 15 oktober lijken het pessimistische beeld van Artur te bevestigen. Zeker tien politieke moorden vonden er plaats rond de stembusgang. En waarnemers constateerden zoveel onregelmatigheden, vooral bij de kiezersregistratie, dat de uitslag bij voorbaat al omstreden is.

Frelimo behaalde bovendien een ongeloofwaardige 71 procent van de stemmen voor het parlement – oppositiepartij Renamo riep op de verkiezingen ongeldig te verklaren, maar dat zal niet gebeuren. De vraag is vooral of Frelimo-politici de eerder ingeslagen weg van meer parlementaire controle de komende jaren zullen blijven volgen, of ze dus ècht van plan zijn hun eigen regering scherper te controleren.

Mulhovo hoopt het van harte. 'We hebben de afgelopen jaren de capaciteit van het parlement erg versterkt', zegt hij. 'Parlementariërs snappen de belangen van het volk inmiddels beter, ze zijn scherper in het aandragen van amendementen voor door de regering aangedragen wetgeving.

'Parlementariërs', vervolgt hij, 'bezitten nu ook simpelweg meer kennis over de dynamiek van de winningsindustrie en begrijpen zo hun eigen rol, die van de regering en die van investeerders beter: hoe internationale bedrijven opereren, wat Mozambique kan verwachten aan nieuwe inkomsten.

'Daardoor is het parlement beter in staat te beoordelen of een overheidsinvestering noodzakelijk is of niet. De regeringsuitgaven kunnen daardoor kritischer worden gecontroleerd.' ●

Armando Artur

© Chris Belsten

Een democratie is niet in één nacht gebouwd

Protest in Tunis, januari 2011

Revolutie, een vredesakkoord, een vrijgelaten dissident; zie de eerste stappen naar democratie in Tunesië, Colombia en Myanmar. Hoe verschillend ze ook zijn, ze delen de hoge verwachtingen op snelle verandering. Op de euforie volgde een lang en weerbarstig proces, maar een dialoog voeren met politieke tegenstanders valt te leren.

Tekst: Joris Tielens

'We zien niet iedere dag ergens ter wereld een nieuwe democratie ontstaan. Ik vraag de Nederlanders en de internationale gemeenschap om met meer interesse naar Tunesië te kijken, te luisteren naar onze ervaringen en ons te helpen onze jongeren aan te moedigen te stemmen en deel te nemen aan de democratie.'

Aan het woord is Aymen Cherif, 35 jaar. Hij werkt bij een bank in Tunis, maar is ook politiek actief binnen Machrouou Tounes, een kleine, nieuwe partij die vier zetels in het parlement behaalde bij de verkiezingen van oktober dit jaar.

Tunesië geldt als de enige democratie die is voortgekomen uit de Arabische Lente,

de golf van opstand en revolutie die in het voorjaar van 2011 door de Arabische wereld ging. Het begon met de zelfverbranding van de Tunesische straatverkoper Mohammed Bouazizi, op 17 december 2010, uit protest tegen de inbeslagneming van zijn handelswaren.

Sindsdien zijn er in Tunesië zes verkiezingen geweest: lokaal, voor het parlement en voor de president, vertelt Ahmed Driss. Hij is directeur van het Centre des Etudes Méditerranéennes et Internationales (CEMI), een onderzoeksinstituut in Tunis op het gebied van democratisering.

Afgelopen najaar vonden er parlementsverkiezingen plaats en voor de tweede keer

werd een president verkozen – en de eerste droeg vreedzaam de macht over aan deze tweede. 'Er is een volledige democratische cyclus doorlopen', zegt Driss. 'Dan mag je spreken van een gevestigde democratie.'

Er waren politieke crises, er is radicalisering van jongeren, er waren de laatste jaren aanslagen door Islamitische Staat. 'Maar er is een nationale dialoog opgebouwd waarmee crises worden bezworen.' Verkiezingen worden eerlijk en vreedzaam gehouden en iedereen is het daarmee eens.

'Na bijna tien jaar van democratische transitie', zegt Driss, 'is het idee van democratie verankerd in het land.' Hij ziet het bewijs ervoor in de opkomstcijfers bij de

verkiezingen: rond de zestig procent. 'Een meerderheid gelooft een verschil te kunnen maken door te gaan stemmen.'

Toch is Tunesië er nog niet, zegt Driss. Het probleem is volgens hem niet het functioneren van de democratie op zichzelf. 'Het zit mensen dwars dat dit democratische proces nog niet hun verwachtingen van economische voorspoed en welzijn heeft waargemaakt.' Jarenlang zijn grote delen van het land vergeten in het economisch beleid.

'Maar het was geen mooie revolutie waarin we jasmijnbloemetjes uitdeelden'

En de delving van fosfaat, de grootste inkomstenbron, kwam stil te liggen tijdens de revolutie. 'De democratie moet leveren: men is teleurgesteld dat de democratische instituties, zoals het parlement en het lokale bestuur, niet leiden tot beter beleid, waaraan mensen echt wat hebben.'

Uit onvrede met corruptie en de slechte economie stemden Tunesiërs in de laatste verkiezingen op nieuwe partijen en nieuwe gezichten. Het politieke landschap is versplinterd en Kaïs Saïed, de verkozen president, is een partijloze buitenstaander.

Ook in het parlement zijn onafhankelijke kandidaten verkozen. 'Dat vind ik geen goede zaak', zegt Driss. 'We hebben partijen nodig om een werkelijke democratie te vormen; zij maken dat politici reageren op de behoeften van mensen.'

De opbouw van partijen en instituties – zoals gemeenteraden, stadsbesturen, ministeries en het parlement – vraagt om mensen met kennis van het functioneren van de democratie en de vaardigheden om daarin iets te betekenen. Daaraan werkt Driss met zijn instituut, dat met financiering van het Nederlands Instituut voor Meerpartijen Democratie (NIMD) de School of Politics in Tunis draait.

Meer dan vierhonderd mensen ontvingen de voorbije negen jaar training op de school, onder wie parlementariërs, lokale bestuurders en ministers. Ze kregen les in hoe het politieke systeem werkt, in de waarden van

de democratie en de rol van partijen. Ze leerden beter communiceren, onderhandelen en overleggen in een vreedzame dialoog.

Het ging zowel over het lezen van een begroting en het opstellen van een amendement of motie, als over het verspreiden van nieuwe inzichten binnen de eigen partij.

'Onze alumni doen het goed,' zegt Driss, 'vaak worden ze na de opleiding verkiesbaar gesteld of komen ze in een bestuur.'

Zo ook Afef Khnissi, die na haar opleiding aan de School of Politics als een van de weinige vrouwen op de kieslijst voor het parlement kwam. Haar partij Hirk Tounes al-Irada (Beweging van de Tunesische Wil) is een kleine oppositiepartij en Khnissi zelf haalde het parlement niet.

Toch is ze niet ontevreden over de verkiezingen. 'De jeugd heeft het oude, corrupte regime weggestemd', zegt ze. 'Het mozaïek van partijen dat nu in het parlement is ontstaan, is denk ik een overgangsfase.'

Zelf werkt ze aan de deelname van vrouwen in de politiek. 'Dankzij mijn training op de School of Politics ben ik trainer geworden binnen mijn eigen partij. De school is een kweekvijver van talent onder jonge Tunesiërs in het politieke leven.'

Sinds de revolutie is Khnissi vrij om haar opinie te geven. 'Maar de revolutie was niet lieflijk. Het ging over vrijheid van meningsuiting, deelname van jongeren in de politiek en waardigheid en gelijkheid – en die zijn door de jaren heen steeds belangrijker geworden. Diversiteit wordt nu gewaardeerd.'

Ook Aymen Cherif, die eveneens naar de School of Politics ging, vindt de term 'Jasmijnrevolutie' misleidend. 'Het is goed dat we nu meer vrije keuzes kunnen maken,' zegt hij, 'maar het was geen mooie revolutie waarin we jasmijnbloemetjes uitdeelden.'

'Het waren zware dagen voor de Tunesiërs, mensen werden op straat geslagen en velen zijn gedood terwijl ze hun land en vrijheid en waardigheid verdedigden.'

Nu moet de economie uit het slop komen, denkt Cherif. Hij hoopt op het buitenland: op investeringen en op hulp bij het opleiden van jongeren. 'Dat zou ons helpen de werkloosheid te verminderen en banen te creëren.'

Cherif zegt dat gebrek aan economische vooruitzichten maakt dat mensen geen vertrouwen hebben in de democratie. Driss beaamt dat: iedereen moet kunnen meedoen, zegt hij. 'We werken niet met iedereen, alleen met politici en aspirant-politici. Maar als we hen helpen hun werk goed te doen, nemen zij anderen mee in het politieke proces.'

Dat kan radicalisering van islamitische jongeren voorkomen, zegt Driss. 'Jongeren moeten het gevoel hebben deel te zijn van de samenleving. Dat is de kern van democratisering.'

De zwakke economie maakt de democratie van Tunesië kwetsbaar, maar toch is hij optimistisch. 'Vergeleken met andere landen die deelnamen aan de Lente hebben we een kleine en redelijk homogene en goed opgeleide bevolking. Er is geen meerderheid die een minderheid wil onderdrukken.'

Ahmed Driss tijdens een NIMD-congres over vrouwen in de politiek, in Tunesië

Ook in Colombia waren de verwachtingen van het opener en inclusiever maken van de democratie hooggespannen. Niet zoals in Tunesië, om verbetering in de economie en welvaart te brengen, maar om voor vrede te zorgen.

Na decennia van oorlog en aanslagen sloot de regering in 2016 een vredesovereenkomst met de FARC. De rebellen leverden hun wapens in en de FARC werd omgevormd tot een legale politieke partij, die zetels kreeg in het parlement. Er werd een rechtbank opgericht die de daders van het geweld zal berechten.

Maar andere onderdelen van het vredesakkoord werden niet uitgevoerd, zegt Ángela Rodríguez Sarmiento, directrice van het NIMD-kantoor in Bogotá: 'Het ontbreekt bij de nieuwgekozen president aan politieke wil om het akkoord op een effectieve manier te volbrengen.'

Slachtoffers zouden speciale zetels krijgen in het parlement en genoegdoening voor hun geleden schade. Daarnaast zouden de regio's waar de FARC het eerder voor het zeggen had – de territoria aan de grenzen van Colombia met omliggende landen – steun krijgen om de veiligheid, economie, gezondheidszorg en onderwijs weer op te bouwen.

Dat is niet gebeurd, zegt Rodríguez. Het gevolg is dat er een machtsvacuüm is ontstaan in die gebieden, die nu niet meer bestierd worden door de FARC, maar ook niet door de nationale overheid. 'Dat laat alle ruimte voor illegale activiteiten, drugs-handel en teelt van coca.'

Sinds enige tijd neemt het geweld in

Colombia weer toe. Het gebrek aan controle door de overheid in die regio's was een van de grondoorzaken van het conflict met de FARC, zegt Rodríguez, en is ook nu de oorzaak van het oplaaierende geweld.

'Degenen die profijt hebben van de illegale activiteiten, hebben belang bij politieke instabiliteit. Als ze onderdeel zouden zijn van het politieke systeem als legale actoren, kunnen ze hun illegale handel niet uitvoeren.'

Des te belangrijker is het dat de slachtoffers van het geweld – veelal vrouwen, jongeren, *indígenas* en Afro-Colombianen – beter politiek vertegenwoordigd worden, zegt Rodríguez: 'Politieke participatie is de sleutel. De FARC werd een gewapende groep omdat ze werd uitgesloten van het politieke proces. Het systeem was lang slechts toegankelijk voor een paar mensen, vooral witte mannen.'

Maar dat gaat niet vanzelf. Het NIMD kreeg na het sluiten van het vredesakkoord de taak te helpen bij democratisering en het versterken van politieke participatie. Het instituut voert daartoe programma's uit in acht van de zestien territoria die door de overheid en de FARC zijn aangewezen als meest door het conflict getroffen.

De organisatie groeide van twee naar zeventien mensen. In Democracy Schools krijgen zowel politici als leden van het maatschappelijk middenveld en burgers training in politieke vaardigheden en het voeren van een vreedzame dialoog.

'Democratie gaat niet alleen over verkiezingen organiseren,' zegt Rodríguez, 'maar

ook over hoe degenen die zijn verkozen verantwoordelijk worden gehouden.' Maar vóórdat er van training sprake kan zijn, zegt ze, moet de veiligheid zijn gegarandeerd.

Moord en ontvoering werden gezien als normale onderdelen van het politieke proces'

'Dat komt eerst; we werken met personeel van de overheid dat gaat over de veiligheid – en ook met politieke partijen – aan de beveiliging van wie zich politiek uit. Vaak weten partijen niet wie hun eigen kandidaten zijn en worden ze niet beschermd.'

Hoe ziet Rodríguez de toekomst? 'Mensen verliezen vertrouwen in het vredesakkoord. Na zestig jaar was geweld en oorlog gewoon geworden voor Colombianen. Moord en ontvoering werden gezien als normale onderdelen van het politieke proces.'

'Toen de wapens zwegen en er geen aanslagen in de steden meer waren,' vervolgt ze, 'dachten de meesten dat het probleem was opgelost. Maar er zijn nog steeds veel zaken die ten grondslag liggen aan conflict die onveranderd zijn gebleven: corruptie en illegale drugsteelt en -handel, een gebrek aan goed werkende staatsinstellingen in de territoria, aan vertegenwoordiging van grote groepen.'

De Colombiaanse president Santos ondertekent het akkoord met de FARC

Ángela Rodríguez

‘De gewone mensen, die bij verkiezingen stemmen op kandidaten, moeten nog leren om de machthebbers in de gaten te houden. En om transparantie en verantwoording te eisen van degenen die ze kiezen.

‘We moeten mensen wakker maken. Er zijn verkiezingen geweest, maar we moeten nog een democratie vormen voorbij de oude, traditioneel corrupte politiek.’

Myanmar kent eveneens een lange geschiedenis van geweld. Het leed sinds 1962 onder een militaire dictatuur, die barsten vertoont sinds de protesten van boeddhistische monniken in 2007.

Eind 2010 werd oppositieleider Aung San Suu Kyi uit haar huisarrest ontheven en in november 2015 hield Myanmar voor het eerst vrije verkiezingen. Maar van een vrije democratie is nog geen sprake, het land wordt wel een democratisch-autoritaire hybride genoemd.

In de grondwet is vastgelegd dat het leger het recht heeft ministers aan te stellen, zetels in het parlement heeft en ambtenaren kan benoemen. De nieuwe civiele regering heeft het maar beperkt voor het zeggen, drie ministeries – waaronder Defensie – blijven onder het leger vallen.

Bovendien blijven etnische spanningen het land verdelen. In 2017 vonden ernstige incidenten plaats in onder meer de deelstaat Rakhine, met honderdduizenden vluchtelingen tot gevolg.

De etnische groepen hebben eigen – soms grote – gewapende milities, legt Htet Oo Wai uit. Ze is directeur van het NIMD in Myanmar en heeft een jarenlange ervaring met vredesopbouw en conflictbemiddeling. ‘In grote delen van het land heerst nog een burgeroorlog’, zegt ze, ‘en het geweld neemt toe. Een staakt-het-vuren is niet in zicht.’

Wie iets wil begrijpen van Myanmar, moet niet vergeten dat het zestig jaar een militaire dictatuur is geweest: ‘Dat heeft gevolgen voor de kennis over hoe een democratie werkt en voor denkbeelden en discussies – tot voor kort was elke discussie over politiek verboden. Het was uitgesloten dat je vrij je mening zou geven.’

Het gaat terug tot het Britse koloniale bewind, dat een verdeel-en-heerstactiek voerde. ‘Dat leidde tot wantrouwen tussen mensen en tussen etnische groepen. Het is voortgezet en versterkt onder de dictatuur en militairen gebruiken het nog steeds om hun positie te behouden. Het etnisch conflict gaat door en het leger oefent nog altijd zijn macht uit.’

Htet Oo Wai

Inclusiviteit, zegt Htet Oo Wai, staat centraal in het werk van haar instituut. ‘We verwelkomen diversiteit.’ Met financiering van het NIMD en Demo Finland werden democratiescholen opgezet waarin vertegenwoordigers van politieke partijen – coalitie, oppositie en etnische groepen – bij elkaar komen.

In trainingen van twintig dagen op een veilige en afgelegen plaats doen de deelnemers kennis op van democratische waarden en van de politieke praktijk, zoals onderhandelen en bemiddelen. De alumni komen na afloop van de cursus nog regelmatig bijeen.

‘Het doel is vertrouwen op te bouwen, door samen zichtbare verbeteringen tot stand te brengen.’ Dat lukte in de staat Shan, waar men samen een wet opstelde over voedselveiligheid.

‘Door eerst voor een minder politiek onderwerp te kiezen, konden partijen in dialoog gaan.’ Het was de eerste wet die door meerdere partijen is ingediend – en ze is aangenomen in het parlement. ‘Daarop zijn we erg trots.’

Het bereidde de weg voor meer van zulke overleggen over gevoeliger onderwerpen, zegt Htet Oo Wai. ‘Partijen uit de oppositie – of kleine etnische partijen uit de regio – die nu samenkomen met regeringspartijen om dingen te bespreken, dat is een grote prestatie. Tot 2012 was politiek taboe, deze school is een pionier.’

De verwachtingen van de internationale gemeenschap waren aanvankelijk te hoog, zegt ze. Toen Aung San Suu Kyi werd vrijgelaten, dachten velen dat Myanmar snel een democratisch land zou zijn. ‘Zo snel gaat

het niet, gezien de rol van militairen en de beperkte rol van de civiele overheid.’

Zelfs het woord ‘democratie’ was lang uit den boze. ‘We zitten in een periode van uitproberen, vallen en opstaan, twee stappen vooruit en één terug. Je kunt niet verwachten dat een militaire dictatuur als bij toverslag democratisch is als één persoon is vrijgelaten uit huisarrest.’

Het land verkeert politiek gezien nog in een patstelling, zegt ze. ‘Maar onze hoop is gevestigd op de verkiezingen in 2020, waarna er wellicht hervorming van de organisatie van de staat en de grondwet mogelijk is. Veel burgers willen niet terug naar het verleden.’

Ze ziet al kleine veranderingen. ‘Vroeger mocht er geen kritiek zijn op de regering, nu hoor je in de theewinkeltjes al veel meer discussie. Dat is positief.’

De ervaringen in Tunesië, Colombia en Myanmar laten zien dat verkiezingen niet een eindpunt van democratisering zijn. Er is méér nodig.

Na de eerste hoopvolle tekenen van opening naar een democratischer regering, is het buitenland snel geneigd te concluderen dat het land democratisch is geworden. Handelsboycots worden opgeheven, de koopman kan naar binnen.

Maar in de praktijk begint het proces van democratisering dan pas. Het vraagt om politici en politieke instellingen die beantwoorden aan de behoeften van de bevolking – en om een bevolking die politici ter verantwoording roept. Dat is een verandering die een veel langere adem vergt. ●

'Vrouwen spelen hier niet eens

een secundaire rol'

A woman with glasses and a striped shirt is sitting in front of a fountain at night. The fountain has multiple tiers and is illuminated. The background shows a building with arches and some trees.

Guatemala is doordrenkt van machismo; voor vrouwen is zelfontplooiing lastig, het geweld tegen hen is wijdverspreid en hun politieke invloed is beperkt. Maar Lindsley Tillit en Roberto Alejos blijven strijdbaar: al jaren pleiten ze voor gelijke rechten en meer participatie in de politiek.

Tekst en beeld: Jan-Albert Hootsen

Lindsley Tillit

Het kleine, maar chique winkelcentrum Fontabella is een geliefde ontmoetingsplaats voor de politieke en intellectuele elite van Guatemala-Stad. Het is ideaal voor een gesprek met sociologe en oud-politica Lindsley Tillit en Roberto Alejos, oud-voorzitter van het parlement.

Het zijn veteranen van de Guatemalteekse politiek en ze gaan al jarenlang – vaak samen – de strijd aan met geweld tegen vrouwen en ze pleiten voor meer participatie van vrouwen in de politiek. Nu is Tillit directrice van Alianza Mariposas, dat dezelfde doelstellingen kent.

Hun taak lijkt soms een onmogelijke: in de *Gender Inequality Index* van de Verenigde Naties staat Guatemala miserabel op plaats 113. En in de *Global Gender Gap Index*, die de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen op het gebied van politiek, economie, gezondheidszorg en onderwijs meet, is plaats 105 niet veel beter.

Jaarlijks worden er honderden vrouwen vermoord; vooral huise-

lijk geweld in traditionele, arme indiaanse gemeenschappen, die vrouwen een veelal onzichtbare, onderdanige plaats toekennen, komt op grote schaal voor. En in de politiek is het voor vrouwen zeer moeilijk zich te manifesteren: Guatemala is het enige land in Latijns-Amerika zonder wettelijk vastgestelde quota voor vrouwelijke kandidaten.

In aanloop naar de presidentsverkiezingen van eerder dit jaar leek het evenwel op een doorbraak af te stevenen: drie van de vier sterkste kandidaten waren vrouw. Maar het Constitutioneel Hof blokkeerde te elfder ure de kandidatuur van Zury Ríos, dochter van oud-dictator Efraín Ríos Montt, vanwege de staatsgreep in 1980. De wet verbiedt dat directe familieleden van coupplagers meedoen aan verkiezingen.

Ook Thelma Aldana mocht alsnog niet deelnemen. Zij was tussen 2014 en '18 procureur-generaal en werd voor velen een heldin in de strijd tegen corruptie. Onder haar leiding werden tientallen politici en zakenlui vervolgd – onder wie oud-president Pérez Molina –, in samenwerking met de door de VN geleide anti-corruptiewaakhond CICIG.

Maar Aldana was betrokken bij een lopende rechtszaak en werd uitgesloten – een uiterst controversiële beslissing, die door critici werd gezien als een succesvolle aanval van 's lands corrupte elite op de democratie.

De enige overgebleven vrouw, de gematigd progressieve Sandra Torres, moest het in de tweede ronde op 11 augustus afleggen tegen de conservatieve Alejandro Giammattei, die op 4 januari Jimmy Morales opvolgt als president.

Zowel Tillit als Alejos zijn teleurgesteld en erkennen dat er nog een lange weg te gaan is in de strijd voor meer gelijkheid. Terwijl ze vier jaar geleden juist hoopvol waren, toen Otto Pérez Molina en vicepresident Roxana Baldetti aftraden onder beschuldiging van corruptie en Jimmy Morales werd verkozen na een vurige campagne tegen machtsmisbruik.

Guatemala leek klaar voor verandering en het enthousiasme onder de kiezers was groot, maar ontgoocheling volgde: ook de regering-Morales ging gebukt onder schandalen en hervormingen bleven uit. Maar Tillit en Alejos blijven strijdbaar.

'Een politica vertelde me eens', zegt Tillit, 'dat je je van de domme moet houden, wil je hier als vrouw slagen in de politiek. Dat nooit! Dat kàn ik gewoon niet.'

'Veel vrouwen', voegt Alejos toe, 'doen de dingen veelal beter dan de mannen, als ze eenmaal zijn doorgebroken op een invloedrijke positie.' Hij roemt vooral de rol van Aldana, die in de strijd tegen corruptie meer wist te bereiken dan haar mannelijke voorgangers.

Wat is hier de grootste uitdaging voor vrouwen?

Tillit: 'In Guatemala overheerst het "machismo", mannelijk chauvinisme. In onze jeugd wordt ons aangeleerd dat het onze rol is voor het huishouden te zorgen. Het uiterlijk is voor vrouwen van groot belang, voor mannen helemaal niet.'

'Mannen begrijpen dat niet en zijn vaak totaal niet in geïnteresseerd in vrouwenrechten en machismo. Het is iets waarvan ze zelf geen nadeel ondervinden, dus de motivatie ontbreekt iets aan de status quo te doen.'

Alejos: 'Onze culturele en historische achtergrond is er een van machismo: een combinatie van religieuze en politieke elementen. Het werd meegebracht door de Spaanse veroveraars, in een klassieke, zestiende-eeuwse variant.'

Roberto Alejos

'Er wordt wel gezegd dat Guatemala niet door de Spanjaarden is veroverd, maar geëvangeliiseerd. En we hebben gedurende onze geschiedenis bijna alleen maar militaire leiders gehad. In die context spelen vrouwen niet eens een secundaire rol.'

Tillit: 'Het geweld tegen vrouwen is ook een groot probleem. In sommige gemeenschappen op het platteland is het gebruikelijk dat als een verkrachter vergiffenis aan het slachtoffer vraagt, hij met het meisje mag trouwen.'

Hoe vertaalt zich dat naar de politieke participatie van vrouwen?

Tillit: 'Het is dubbel. Ik zie steeds meer vrouwen deelnemen aan de Guatemalteekse politiek; ze willen méédoen, parlamentslid worden, van betekenis zijn. Maar zelfs de progressieve partijen voeren geen intern beleid om de participatie te verbeteren, hebben geen mechanismen ervoor, en wetgeving is er evenmin.'

Alejos: 'Traditioneel was er heel weinig deelneming, vanwege de lange traditie van machismo. De rol van de vrouw was lange tijd bijna volledig onzichtbaar. In 1943 kregen de geletterde vrouwen stemrecht en het duurde tot 1965 voordat ze allemaal mochten stemmen. Pas midden jaren tachtig begonnen ze politieke posities te bekleden.'

Is de situatie verbeterd, in de jaren die jullie doorbrachten in de politiek?

Tillit: 'Ik was in het verleden lid van de UNE-partij, van oud-president Álvaro Colom en van Sandra Torres, en medeoprichter van de partij Todos. In die periode heb ik de participatie zeker zien toenemen: iedere keer doen meer vrouwen mee binnen de partijen, willen ze vaker congreslid worden.'

'Dat is positief, maar de praktijk blijft helaas achter. Bij Alianza Mariposas voerden we een analyse uit van de kandidatuur van

vrouwen bij de verkiezingen voor het congres: in 2015 deden vrouwen mee voor 27 procent van de zetels, tegenover 28 procent in 2019. In werkelijkheid was er dus geen groei.'

Alejos: 'Ik was lid van de volksvergadering die in 1983, toen ik net 23 was, een nieuwe grondwet optekende. In die tijd waren er vrijwel geen vrouwen in de politiek. Dat veranderde vanaf '86, toen Guatemala voor het eerst in vier decennia weer een democratisch gekozen regering kreeg.

'Zo was er de vrouw van de toenmalige president Vinicio Cerezo, die bijzonder uitgesproken was en velen zagen haar als een groter politiek dier dan de president zelf.'

Tillit: 'Maar de situatie verbeterde niet zoals we hadden gewild. De partijen praten al jaren openlijk over het kandideren van vrouwen voor gekozen posities, maken goede sier ermee, maar op het moment van verkiezingen doen ze het niet.

'In de kern denken de partijleiders – bijna zonder uitzondering mannen – nog steeds dat vrouwen eigenlijk niet willen meedoen en de vrouwen binnen de partijen protesteren veel te weinig; ze accepteren de beslissingen in het algemeen zonder tegenspraak. Dat was bij Todos ook zo.'

'Toen de hervormingen werden verworpen in het congres, ben ik huilend het gebouw uitgerend'

In 2016, een jaar nadat Pérez Molina en Baldetti aftraden en werden vervolgd wegens corruptie, was er de kans iets eraan te doen, maar een hervorming bleef uit.

Tillit: 'We hadden de hoop dat er – als gevolg van de crisis van 2015 – iets kon veranderen. Met een grote groep andere organisaties slaagden we erin de dialoog met de politiek te openen, met tot doel de kieswet te wijzigen, quota te creëren voor meer vrouwen op gekozen posities.

'Er lagen voorstellen vanuit het maatschappelijk middenveld en het congres toonde zich ook open voor de discussie. Er werd besloten artikel 212 van de kieswet te hervormen, over het voordragen van kandidaten.

'Het voelde als een overwinning, want er gingen veel gesprekken aan vooraf, ook met collega's van het middenveld. Een voorstel werd uitgewerkt, het Constitutioneel Hof keurde het goed en stelde dat het nodig was meer ruimte voor vrouwen te creëren.

'Maar vanaf dat moment kregen we tegenstand van de congresleden. Het oude machismo stak de kop weer eens op, ze zeiden: "Waarom zouden we al die vrouwen hier moeten accepteren?"

Uiteindelijk werd er niet eens over gestemd.'

Alejos: 'Binnen de regering-Pérez Molina was Roxana Baldetti, de vicepresident, wellicht de machtigste persoon, maar zij was tegen invoering van quota, met als argument dat zij haar positie zonder hulp en op eigen kracht had bereikt.

'Er was daarom geen enkel initiatief om meer vrouwen in de politiek te krijgen. De huidige regering, van Jimmy Morales, steunde de laatste jaren steeds meer op evangelisch-christelijke groepen, die in Guatemala nog conservatiever zijn dan de Katholieke Kerk.

'Ze geloven dat de vrouw alleen een taak in het huishouden heeft. Dat zie je terug in het regeringsbeleid van de laatste jaren: onder Morales is het ministerie voor Vrouwenzaken haast helemaal uitgeschakeld, het heeft amper nog budget.'

Het was vast een grote teleurstelling.

Tillit: 'Toen de hervormingen werden verworpen in het congres, ben ik op een zeker moment huilend het gebouw uitgerend. We spendeerden weken, máánden om het erdoor te krijgen – en toen de hervormingen zouden worden besproken, kwamen de congresleden niet eens opdagen.'

Alejos: 'Ik denk dat de organisaties die strijden voor vrouwenrechten aan het lijntje zijn gehouden door de politieke partijen. Bij de vorige verkiezingscampagne was er geen partij die niet beloofde mee te werken aan een quotawet, maar ten slotte wilde men niet eens erover stemmen. Ze bleven steken in een oud patroon: mannen die geen vrouwen op invloedrijke posities willen.'

Hoe kunnen jullie na zulke tegenslag verder werken aan deze zaken?

Tillit: 'Het gaat niet alleen om het werk in Guatemala-Stad. Er zijn vele andere gemeenschappen – ook indiaanse, op het platteland – waar nog veel meer machismo is. Dáár is de strategie voor verandering het praten met de vrouwen zelf.

'Zij zijn in staat met hun familieleden te discussiëren. Als ik daar aankom, als vreemde, word ik met de nek aangekeken. Hoewel ze een rol op de achtergrond vertolken, oefenen de vrouwen welzeker invloed uit op hun vader, broers en echtgenoot. Dat is de sleutel.'

Alejos: 'Guatemala kent wetten die in theorie de positie van de vrouw horen te versterken, die onder meer geweld tegen vrouwen verbieden. In de praktijk worden ze evenwel niet goed nageleefd. Het geweld komt nog altijd veel voor, net als seksueel misbruik binnen de familie en ook een lage participatiegraad van vrouwen in de politiek.'

Tillit: 'We moeten nog meer met de partijen in overleg gaan, ze overtuigen ook intern quota in te stellen. Guatemala is een slecht functionerende democratie, maar de politieke partijen zijn de belangrijkste instituties om verandering teweeg te brengen, in het parlement en als de krachten achter de regering.'

Zijn jullie hoopvol over de toekomst?

Alejos: 'De kwestie kende de voorbije jaren een terugslag. De hervormingen en de quota zijn niet tot stand gekomen en nu zijn er veel minder vrouwelijke burgemeesters dan eerder.

'Je kunt het glas als halve zien, maar ik zie het als een uitdaging. Verbetering van vrouwenrechten is de enige manier om het land verder te helpen. Het gaat om de halve bevolking!'

Tillit: 'Ik ben altijd hoopvol, anders heeft het geen zin verder te gaan. Er is nog zóveel werk te doen. Ik zie ook mannelijke bondgenoten, maar dat zijn er nog lang niet genoeg.' ●

Archil Mchedlisjvili, Georgië

Tekst: Siri Lijfering

Tijdens de burgemeestersverkiezingen in de Georgische stad Telavi, in 2017, deed een wel heel bijzondere kandidaat mee: een schaap. De actie – als protest tegen het lokale overheidsbestuur – was het initiatief van oud-gemeentebambenaar Archil Mchedlisjvili.

‘Met veel plezier werkte ik al jaren voor het stadsbestuur van Telavi en heb ik gestreden voor de autonome status van de stad, die uiteindelijk in 2014 werd toegekend’, vertelt hij.

‘Maar een paar jaar later besloot het gemeentebestuur de beslissing terug te draaien, zonder het aan de burgers voor te leggen. Ik nam meteen ontslag, maar voelde dat het niet genoeg was en zocht naar manieren om iets eraan te doen.’

In diezelfde periode volgde hij een politieke training bij de democratieschool, een initiatief van het NIMD in samenwerking met het EECMD (Eastern European Centre for Multiparty Democracy).

Daar hoorde hij van een protestactie in Mexico, waarbij een kat – Morris geheten – als kandidaat voor het burgemeesterschap was gepresenteerd, wat leidde tot grote ophef en media-aandacht. Dat bracht hem op het idee van de ludieke actie in Telavi.

‘Samen met vrienden besloot ik een gelijksoortige actie op te zetten, maar dan met een schaap, omdat dat de lafheid symboliseert van onze leiders, die als makke lammetjes de herder van de centrale overheid volgen.

‘De actie vond grotendeels plaats op sociale media en we hadden niet verwacht dat veel mensen ons zouden volgen, maar in aanloop naar de verkiezingen werd onze campagne opge-

pikt door lokale media.

‘Een vriend had zelfs een schaap gekocht, dat we tijdens een persconferentie presenteerden, wat ons nationale bekendheid gaf. Meer dan tweehonderd kiezers vulden werkelijk “schaap” in op hun stemformulier of tekenden een schaap, waarmee het meer stemmen kreeg dan sommige echte kandidaten’, lacht hij.

Dit protest was niet het eerste waarbij Archil Mchedlisjvili betrokken was. Hij vertelt dat zijn activisme groeide toen hij na de universiteit als verslaggever werkte bij een lokaal televisiestation.

‘Als journalist ontmoette ik veel politici van beide kanten van het spectrum’, zegt hij, ‘en zag ik hoe zij voor de camera sterke politieke posities innamen en fel tegenover elkaar stonden, maar als de camera’s uitgingen leken ze helemaal niet geïnteresseerd in diezelfde thema’s.

‘Toen realiseerde ik me: dit zijn de mensen die over onze toekomst beslissen en het kan ze niets schelen. Vanaf dat moment raakte ik actief betrokken in de strijd voor meer democratie in Georgië.’

Hij deed in november 2003 mee aan de demonstraties tegen verkiezingsfraude – die later bekend werden als de Rozenrevolutie –, waarbij president Edoeard Sjevardnadze werd afgezet ten faveure van de democratisch gezinde Michail Saakasjvili, en hij was onder de indruk van het geweldloze karakter ervan.

Hij begon zich in te lezen over politiek leiderschap: ‘Ik verslond de autobiografieën van Nelson Mandela en Mahatma Gandhi en raakte ge-

inspireerd door hun levensverhaal en hun visie’, vertelt hij.

‘Hoe meer ik las, hoe meer ik overtuigd raakte dat geweldloos protest de enige manier is om blijvende verandering te creëren. Georgië kent een geschiedenis met veel geweld en onderdrukking door Rusland en pro-Russische groepen, maar om vooruit te komen hebben we sterke leiders nodig, die Europese waarden en idealen nastreven en burgers laten participeren in het politieke proces.’

‘Deze generatie is de eerste die zal opgroeien in een redelijk vrij, democratisch land’

Mchedlisjvili is actief binnen de Georgian Civil Movement, die jongeren politiek bewust wil maken en wil leren hoe ze de politiek kunnen beïnvloeden. Zo dienden de jongeren de laatste maanden een paar begrotingsvoorstellen bij de gemeente in voor jeugdinitiatieven in Telavi.

‘Zowel democratie als activisme is nog heel jong in Georgië en deze generatie is de eerste die zal opgroeien in een redelijk vrij, democratisch land.

‘Door haar van jongs af aan bekend te maken met het politieke proces en praktisch ermee bezig te laten zijn, kunnen we haar hopelijk inspireren een positief verschil te maken en het land de goede kant op te sturen, wat hier nog steeds hard nodig is.’

Waarom er een ommekeer gloort in Oeganda

Tekst: Marc Broere
Beeld: Mark Williams Wasswa

Henry Kyemba, thuis

De opkomst van popster-politicus Bobi Wine schudt het politieke landschap van Oeganda op. Het gevolg is spanning en geweld, maar ook discussie over democratie en belangstelling voor de jonge kiezer. 'De oplossing ligt in een dialoog. Je kunt wel duizend partijen hebben, maar wat heb je eraan als ze niet samenwerken?' Verslag vanuit Kampala.

Het huis van Henry Kyemba in Jinja is net een museum: een snoepwinkel voor wie geïnteresseerd is in de geschiedenis van Oeganda en Afrika. De muren zijn behangen met ingelijste foto's die het leven van Kyemba bestrijken.

Van een iconische foto op 9 oktober 1962, toen het land onafhankelijk werd en hij naast premier Milton Obote in een oldtimer zit, tot aan foto's met Idi Amin, Yoweri Museveni en acteur Morgan Freeman, die onlangs een groot televisie-interview met hem afnam.

Kyemba verbleef tientallen jaren in de wandelgangen van de macht. Hij was privésecretaris van de staatshoofden Obote en Amin en moest toen hij minister van Gezondheidszorg was het land ontvluchten, omdat er geruchten gingen dat Amin ook hem wilde laten ombrengen.

In ballingschap schreef Kyemba de wereldwijde bestseller *A State of Blood*, die een inkijkje gaf in het leven van Idi Amin en de wijze waarop hij het land bestuurde. Later keerde hij naar Oeganda terug om parlementslid en minister onder de huidige president Museveni te worden.

Over elke oudere politicus op het Afrikaanse continent heeft Kyemba wel een anekdote uit de eerste hand, net als over oudwereldleiders zoals Mao Zedong, Brezjnev, Tito en Chroesjtsjov, die hij ontmoette. Na bijna zestig jaar in de politiek trekt Kyemba de voor hem belangrijkste les: 'Blijf altijd in gesprek. De politiek zal dit land niet veranderen, een dialoog wel.'

Op 82-jarige leeftijd speelt Kyemba opnieuw een rol in de samenleving, als vertegenwoordiger van het Oegandese Forum van Oudsten bij de nationale dialoog. Samen met de Interreligieuze Raad staan de oudsten boven de partijen en worden ze door iedereen gerespecteerd.

De nestor kijkt met verwondering naar de toestand en vindt het onvoorspelbaar geworden: 'Bijna alle hoofdrolspelers in de Oegandese politiek kennen elkaar al heel lang. In families heb je ook ruzies, maar die worden meestal uitgepraat.'

'In de politiek', vervolgt hij, 'hoort dat ook zo te zijn. Bij een verschil van inzicht of mening hoeft de bijeenkomst van de ander niet verstoord te worden door de politiek, hoeven mensen op straat niet in elkaar geslagen te worden.'

Hij laat een korte stilte vallen en zegt dan: 'De oplossing is een dialoog, niet een verdere uitbreiding van het politieke landschap. Je kunt wel duizend politieke partijen hebben, maar wat heb je eraan als die niet samenwerken? Het enige wat dit land verder helpt is politici die hun mond tegen elkaar opendoen.'

Het verhaal van Henry Kyemba is koren op de molen van Frank Rusa. Het is zijn voltijds taak binnen de Inter-party Organisation for Dialogue (IPOD) de verschillende politieke partijen met elkaar te laten praten en de dialoog te faciliteren.

Rusa kent een lange werkgeschiedenis in de electorale wereld van Oeganda en is sinds anderhalf jaar de landendirecteur van het Nederlands Instituut voor Meerpartijen Democratie (NIMD). Eerder was hij onder meer het hoofd van de juridische afdeling van de kiescommissie in Oeganda. 'Ik sta al jaren in de frontlinie van democratische processen in ons land', zegt hij lachend.

'Bij een verschil van inzicht hoeven mensen op straat niet in elkaar geslagen te worden'

Na zijn machtsovername in 1986 voerde Museveni een 'geenpartijendemocratie' in. Het idee erachter was dat de twee bestaande partijen, de Uganda People's Congress (UPC) en de Democratic Party (DP), altijd voor sterke en doorgaans gewelddadige polarisatie hadden gezorgd. Kandidaten mochten zich voortaan alleen nog op persoonlijke titel verkiesbaar stellen.

Het stelsel werd aanvankelijk geprezen als democratische vernieuwing op het continent. Toch voerde Museveni na een referendum – en onder druk van de internationale donorgemeenschap – in 2005 alsnog een meerpartijendemocratie in. Ook zijn eigen National Resistance Movement (NRM) werd omgevormd tot politieke partij.

Maar een goed functionerend meerpartijenstelsel bouw je niet zomaar op. Het NIMD werd in 2009 gevraagd een kantoor in Oeganda te openen. 'Op uitnodiging van alle politieke partijen, inclusief die van de regering', zegt Frank Rusa. 'Ze wilden vooral ondersteuning bij het versterken van partijen en bij het op gang brengen van een onderlinge dialoog.'

Wat volgde was een decennium van vallen en opstaan; hoogte-

Muurschildering van Bobi Wine, Kampala

en dieptepunten volgden elkaar op. De actuele situatie is dat de vijf partijen die nu in het parlement zitten een memorandum van overeenstemming hebben ondertekend, waarin de bereidheid is opgenomen samen te werken bij vraagstukken van democratie en conflictbemiddeling.

De mooie kantoorvilla van het NIMD is tevens de fysieke en neutrale ruimte waar de partijen elkaar kunnen ontmoeten. Bij binnenkomst zie je direct vijf bureaus, die tegen elkaar aan zijn geplaatst en waarop de naambordjes van de partijen prijken.

Ze worden binnen de dialoog vertegenwoordigd door hun secretaris-generaal en drie andere gedelegeerden, onder wie één vrouw. Ieder jaar vindt er een top plaats, waarbij de partijleiders aanschuiven. 'Het belangrijkste blijft', zegt Rusa, 'dat er in het land een ruimte is waar leiders bijeen kunnen zijn en in een veilige omgeving kunnen praten.'

Frank Rusa

Norbert Mao

Gevraagd naar het resultaat van de dialoog, zegt hij: 'We leven in een land met een dominante partij en een zeer krachtige president, die heel veel invloed uitoefent op de politiek en het leger. Het is een grote prestatie om zo'n leider te laten accepteren dat hij als gelijke in dialoog gaat met de leiders van de oppositie.'

'In december 2018 was er een mijlpaal: er zijn gezamenlijke resoluties aangenomen over verbetering van de wet voor openbare orde, over versterking van partijen door meer publieke financiering en over samen werken aan hervorming van de verkiezingen. Veel ervan is nog steeds aan de gang.'

De Oegandese politiek is een vliegveld met alleen een aankomsthal, 'Museveni heeft de vertrekhal gesloten'

In januari 2021 zijn er verkiezingen in Oeganda. Volgens Rusa zullen ze anders verlopen dan alle voorgaande. 'De regeringspartij', zegt hij, 'is al bijna 34 jaar aan de macht en de president is dit jaar 75 geworden. Er is zowel voorzichtige druk binnen de partij, als luidere druk erbuiten om een transitie van het presidentschap in te zetten.'

'We zien de opkomst van Bobi Wine (de artiestennaam van de gekozen politicus Robert Kyagulanyi, red.), die met zijn *People Power* het politieke establishment uitdaagt. Het is een beweging van jonge en energieke mensen. De gemiddelde leeftijd ligt hier laag en een groot deel gaat voor het eerst aan de stemmen.'

'Die groep maakt zich vooral zorgen om de werkgelegenheid en om het feit dat hun stem niet wordt gehoord. Bobi Wine roept de jongeren op te stemmen en niet op de achterste rij te blijven zitten. Zijn slogan is: "laten we de verandering pakken die we willen".'

Het is lastig in te schatten hoe groot de populariteit van de beweging precies is. In het Westen wordt Bobi Wine neergezet als serieuze uitdager van Museveni, maar in Oeganda hoor je ook vaak dat het wordt overschat. Rusa zegt dat er één serieuze peiling is uitgevoerd, door Research World International.

'Volgens die peiling loopt Bobi Wine weliswaar nog achter op Museveni, maar is hij intussen wel groter dan alle andere kandidaten. Hij is dus niet alleen een bedreiging voor de president, maar snoept ook veel kiezers weg bij de oppositie.'

Toch is het niet gewoon een generatieconflict, benadrukt Rusa. Hij wijst erop dat het huidige parlement voor tachtig procent bestaat uit politici die 35 jaar of jonger zijn – aan vertegenwoordiging van jongeren geen gebrek. 'Het leidde alleen niet tot een politiek waarin speciale aandacht voor jeugdwerkloosheid is gekomen', zegt hij.

'Het is in onze cultuur een fundamenteel probleem dat jongeren worden buitengesloten. Onze samenleving is patriërchaal, met een duidelijke hiërarchie waarin veel autoriteit en macht aan oudsten

David Lewis Rubongoya

wordt gegeven, vooral aan mannen. Het duurt generaties lang dat te veranderen.

‘Als Museveni een stemadvies geeft, volgen de jonge politici van zijn partij het direct op. Je legt de mening van een respectabele oudere niet naast je neer. Kijk naar de strijd voor burgerrechten in de Verenigde Staten: dat kostte meer dan een eeuw. Dat geldt ook voor het veranderen van de politieke cultuur in ons land.’

De oppositieleider loopt het trendy café bij een benzinstation binnen: het is Norbert Mao. Talloze mensen herkennen hem en tijdens het interview schudden ze hem de hand. Hij is sinds 1996 actief in de politiek, eerst tien jaar als jong en welbespraakt parlamentslid en nu – als vroege vijftiger – als voorzitter en presidentskandidaat van de Democratic Party.

Mao strooit met mooie metaforen: hij noemt de Oegandese politiek een vliegveld met alleen een aankomsthal, ‘Museveni heeft de vertrekhal gesloten’. Hoewel hij de president al heel zijn politieke leven bekritiseert, is Mao nog steeds *on speaking terms* met hem.

Het neemt niet weg dat hij zich grote zorgen maakt over de afbrokkeling van de rechtstaat. ‘Vroeger gebruikte Museveni inhoudelijke argumenten om steun te krijgen voor zijn ideeën, nu gebruikt hij geld. De Oegandese politiek is een spelletje Slangen en Ladders geworden.’

‘Er zijn echt goede dingen gebeurd onder Museveni: we kregen een nieuwe grondwet, de rechtspraak werd onafhankelijk, de politieke participatie nam toe, het meerpartijstelsel is heringevoerd. Maar nu lijken we terug bij de staart van de slang te zijn.’

Nadat Museveni eerst het maximale aantal zittingstermijnen van de president uit de grondwet schrapte, heeft hij vorig jaar ook de leeftijdstermijn afgeschaft, waardoor hij alsnog kan meedoen aan de verkiezingen.

Volgens Mao is het vooral de entourage die niet wil dat hij met pensioen gaat. ‘Het is zoals een koe die teken heeft: de teken willen niet dat de koe doodgaat, want dan sterven ze zelf ook. In Oeganda zijn zoveel mensen afhankelijk van Museveni en de National Resistance Movement...

‘Verder zijn er internationale bondgenoten en bedrijven die willen

dat hij aan de macht blijft. We hebben de aanwezigheid van olie, gas en mineralen op ons grondgebied. Er zijn heel veel belangen die onzeker worden als de president vertrekt.’

Ook Norbert Mao heeft zijn hoop op de nieuwe beweging van Bobi Wine gevestigd. ‘Hij rammelt aan het hek van de Oegandese politiek. Dankzij hem moet iedereen nu kiezen waar zij of hij staat: ben je vóór of tégen verandering?’

‘Bobi Wine heeft andere platforms gevonden om zijn politieke boodschap te verspreiden: via muziek en sociale media. Politiek is opeens cool geworden onder jongeren, ik heb er nog nooit zoveel horen zeggen dat ze gaan stemmen. Daarom is Museveni zo bang voor de opkomst van *People Power*.’

Moet de oppositie zelf zich geen zorgen maken? Mao schudt het hoofd. ‘Ik zie Wine niet als rivaal, maar als bondgenoot’, zegt hij. ‘Wij doen alles eraan de oppositie samen te brengen en met één gezamenlijke presidentskandidaat tegenover Museveni te komen.’

Mao wil ook met de andere oppositiepartijen spreken over de parlementsverkiezingen, die volgens hem eigenlijk belangrijker zijn om een politieke transitie in gang te zetten. Hij streeft naar een model waarbij de oppositie in ieder kiesdistrict met één kandidaat tegenover de NRM-kandidaat op de proppen komt.

‘Dan kunnen we de NRM-dominantie in het parlement doorbreken. Nu gebruikt Museveni het parlement om zijn ideeën kritiekloos door te voeren – als we dat breken, kan er weer sprake zijn van echte politieke discussies.’

Het is nodig dat de verenigde oppositie een bredere agenda heeft, voor het ‘post-Museveni-tijdperk’, zegt Mao: ‘Dan denk ik aan interventies op economisch gebied, omdat Museveni weliswaar linkse retoriek bezigt, maar dat koppelt aan een neoliberaal beleid en ons land uitlevert aan de multinationals en de Chinezen. Een brede transitieregering van één periode heeft mijn voorkeur, waarna we kunnen terugkeren naar de normale meerpartijencompetitie.’

Intussen doet Mao enthousiast mee aan de dialoog, waarover hij ook een metafoor heeft: ‘IPOD is het ventiel in de te hard opgepompte band van de Oegandese politiek. Het deëscaleert politieke spanningen en geeft ons de mogelijkheid een ontmoeting met de president te hebben.’

Het hoofdkwartier van Bobi Wine ligt in de Kampalese wijk Kamwokya. Hier voelt de zanger zich thuis als *ghetto president*, de bijnaam die hij eerder had dan politieke aspiraties. Omdat Wine niet in het land is, staat in zijn plaats woordvoerder David Lewis Rubongoya te wachten.

De jonge jurist is door Frank Rusa van het NIMD omschreven als 'briljante geest met diploma's van Harvard en Oxford op zak'. Als docent aan de Universiteit van Makerere gaf hij les aan Wine. 'Wat ons verbond was onze liefde voor Oeganda, maar ook de zorg over hoe het land werd bestuurd. We spraken veel met elkaar en besloten iets te doen.'

Vroeger stemde Rubongoya op Museveni. 'Net als zoveel Oegandezen dacht ik steeds dat we voor het laatst op hem konden stemmen: hij kreeg *nog één keer* het voordeel van de twijfel...

'Het breekpunt was een tv-interview waarin Museveni vol overtuiging zei dat het fout was als mensen van 75 jaar of ouder nog een land willen besturen – om daarna toch de leeftijdsgrens af te schaffen. Toen had ik het gehad.'

De keuze om met Bobi Wine de beweging *People Power* op te richten, veranderde zijn leven. 'Ik had nooit gedacht dat de schijn-

Babirye Kityo

werpers van de wereld op ons gericht zouden worden.'

Hij realiseert zich dat het pas gebeurde nadat het staatsgeweld tegen Bobi Wine zichtbaarder werd. Bij een tussentijdse verkiezing in het district Arua werd hij in elkaar geslagen en gearresteerd, nadat Wine zijn steun betuigde aan de oppositiekandidaat. De beelden van de gemolesteerde zanger-politicus gingen de wereld over.

Sindsdien is de fysieke en verbale agressie niet getemperd. In november noemde Museveni hem in een BBC-interview een 'vijand van het volk', omdat Wine het buitenlandse bedrijfsleven zou oproepen niet in Oeganda te investeren. 'Ik denk dat dit nog maar het begin is', zegt Rubongoya. 'Wie openlijk *People Power* steunt, ontvangt bedreigingen. Ongelooflijke bedreigingen.'

'Bobi Wine is in wezen een goed mens, maar heeft niet de ervaring nu al een land te besturen'

De beweging gaat anders te werk. Zo is *People Power* niet geregistreerd als politieke partij: 'We willen minder formeel opereren dan de anderen', zegt Rubongoya. '*People Power* is een platform voor verandering. We willen boven de partijen staan en keken bij tussentijdse verkiezingen in districten telkens welke oppositiekandidaat we steunden.'

'Soms is dat iemand van de Democratic Party, een andere keer iemand van het Forum for Democratic Change (FDC). We weten nog niet of we eigen kandidaten verkiesbaar stellen voor het parlement of dat we op deze weg verder gaan.'

Een campagne die *People Power* nu voert is een oproep aan jongeren om hun identiteitskaart aan te vragen, die nodig is voor de registratie als kiezer. Velen gaven al gehoor eraan. Bij de vorige verkiezingen was de opkomst slechts 68 procent en won Museveni met zestig procent van deze stemmen.

Een hoge opkomst van vooral jongeren kan volgens Rubongoya voor een totaal andere uitslag zorgen: 'Het is van groot belang dat iedereen gaat stemmen en net zo lang bij het stemlokaal blijft rondhangen totdat de uitslag wordt voorgelezen.'

Op de vraag of Museveni een nederlaag ook werkelijk zal accepteren, zegt Rubongoya: 'Als ik hem was, zou ik dat doen. De voorbije jaren zagen we voorbeelden van presidenten die niet wilden opstappen na verloren verkiezingen, zoals in Gambia en Ivoorkust. Ten slotte moesten ze toch het veld ruimen.'

'We vragen de internationale gemeenschap mee te kijken, want deze regering overleeft al jaren op buitenlandse hulp. Als de wereld echt is geïnteresseerd in democratie, moet ze haar ogen komend jaar goed op Oeganda gericht houden. Laat ze ons helpen, zoals ze de mensen in Gambia en Ivoorkust hielp.'

Heeft *People Power* ook een inhoudelijke agenda? Rubongoya

denkt even na en zegt dan: 'We zijn niet pro-oosters of prowesters, maar pro-Oeganda. Je hoeft niet veel onderzoek te doen om te zien dat een groot deel van de staatskas naar het in stand houden van het patronagesysteem gaat, opdat Museveni aan de macht blijft.'

'Van dat geld alleen al kunnen we nieuwe ziekenhuizen bouwen en onze gezondheidszorg verbeteren, het onderwijs moderniseren. We willen de burger- en mensenrechten in ere herstellen: burgers moeten weer gewoon kunnen demonstreren voor hun rechten. We willen dat mensen weer kunnen genieten van hun land.'

Het verhaal van *People Power* maakt weinig indruk op Sarah Kityo, een 33-jarig parlementslid van de regeringspartij NRM. Haar lichaamstaal spreekt boekdelen: herhaaldelijk schudt ze het hoofd of slaakt ze een zucht, als de argumenten van Rubongoya ter sprake komen.

Maar ze moet hard lachen als ze de fotograaf ziet. 'Als ik dat geweten had,' zegt ze, 'had ik vanochtend nooit een groen shirt aangetrokken. Groen is de kleur van de Democratic Party. Ik denk dat Norbert Mao heel blij is als hij me zo op de foto ziet.'

Kityo werd op haar negentiende politiek actief voor de NRM. Ze groeide op in het district Luwero, waar in de jaren tachtig een bloedige oorlog woedde tussen toenmalig president Obote en de guerrillero's van Museveni. 'Ik hoorde aldoor verhalen van mijn ouders over schending van mensenrechten onder Obote en zijn UPC-partij. Twee van mijn ooms en zes tantes zijn zomaar uit huis gesleurd en vermoord.'

Maar over Museveni praat ze als over een vader: 'Hij heeft de massale moordpartijen en verkrachtingen gestopt; hij veranderde ons land en bracht ons vrijheid. Dankzij hem is er een goed onderwijsstelsel, waardoor ik kon studeren – anders was ik nu wellicht een van de vele vrouwen in een dorp, met wel vijftien kinderen.'

Ze haalt in één ruk door uit naar Bobi Wine: 'Hij zegt dat deze regering slecht is, maar kijk eens hoeveel hij eraan te danken heeft. Wine groeide op in een samenleving die hem de kans gaf zijn muzikale talent te ontplooiën en een luxeleven te leiden.'

'Nu roept hij jonge mensen op om te rellen en zegt hij dat de regering de slechtste is die ons land ooit heeft gehad. Maar onder andere presidenten had hij het nooit zo ver geschopt als onder deze. Het mooie aan het Oeganda van Museveni is dat iedereen zelf ervoor kan kiezen of je een *winner* of een *loser* wilt zijn.'

Het beeld van de oude leider die aan de macht wil blijven en vernieuwing tegenhoudt, klopt volgens haar niet. 'Kijk naar de gemiddelde leeftijd in ons parlement, kijk naar onze ambtenaren, naar de rechtspraak, naar onze gouverneurs en regionale en lokale bestuurders: de meerderheid is onder de veertig.'

'We worden niet alleen door oude, maar ook door jonge mensen geregeerd. Je kunt het beeld van een land niet alleen bepalen op basis van de leeftijd van de president.' Ze benadrukt het belang naast een jonge generatie ook ervaren bestuurders te hebben.

'Bobi Wine is in wezen een goed mens, maar heeft niet de ervaring nu al een land te besturen. Wat weet hij van de staatsfinanciën, van de complexe veiligheidssituatie in het Grote Merengebied? Hij is, denk ik, nog niet eens in staat Oeganda een week te besturen.'

De populariteit van *People Power* is overschat, vindt Sarah Kityo, vooral in het Westen: 'Het zijn gefrustreerde stedelijke jongeren die niet erin slagen hun leven op de rails te krijgen en die de overheid daarvan de schuld geven. Ze lijken groot in aantal te zijn, omdat ze altijd in groepsverband optrekken.'

'Maar bij de verkiezingen moeten al deze jongeren om te stemmen terug naar hun dorp van herkomst, dan lossen ze op in de meerderheid. Bij ieder stembureau op het platteland zullen er, denk ik, van de duizend kiezers er hoogstens tien op Bobi Wine stemmen.'

'De aanhang van Museveni vind je vooral op het platteland. Het is de grote meerderheid van onze kiezers: de hardwerkende mensen op de boerderijen of rondtrekkend met het vee. Het enige waarover zij zich zorgen maken is of er een weg komt om hun cassave naar de markt te brengen.'

'De andere uren werken ze op het land. Ze willen rust, vrijheid, stabiliteit – en dat geeft Museveni hen. Het is de stille meerderheid waarvoor westerse media geen oog hebben. Zij kijken vooral naar de stad, naar jongeren met smartphones en veel te veel tijd voor sociale media en YouTube-filmpjes.'

Terug naar de prachtige woonkamer van oudste Henry Kyemba. Hij trakteert op sterke verhalen uit de oude doos: over hoe hij en Obote bij een staatsbezoek aan de Chinese leider Mao achteruitlopend de audiëntieruimte – die groter was dan een voetbalveld – moesten verlaten.

En over het staatsbanket dat koningin Elizabeth organiseerde voor Idi Amin. Ondanks Kyemba's waarschuwing kwam een Oegandees delegatielid toch veel te laat binnen en mengde zich in een onderonsje van Kyemba en Amin met een zekere dame, aan wie hij na tien minuten vroeg: 'Ik heb nu wel veel over mezelf gepreut, maar wat doet u eigenlijk in het dagelijks leven?'

De dame in kwestie antwoordde met stalen gezicht: 'Ik ben koningin.'

Maar nu maakt Kyemba zich zorgen over de ontwikkelingen in Oeganda. De voorbije maanden is het een paar keer voorgekomen dat Museveni op het allerlaatst concerten van Bobi Wine verbood. 'Zo probeert hij hem in zijn financiële situatie te treffen, maar je straft hiermee niet alleen Bobi Wine.'

'Houd vooral geen verkiezingen om maar verkiezingen te houden'

'Kijk naar de mensen die tijdens zo'n concert geroosterde bananen of kip verkopen, of frisdrank en bier, of de bestuurders van brommertaxi's. Juist die mensen treft hij financieel – onder wie veel aanhangers van Museveni. Hij straft de verkeerde mensen.'

Zijn advies aan de Oegandese politiek is duidelijk: 'Het houden van verkiezingen is het alleen waard als ze transparant en eerlijk verlopen – de organisatie kost veel geld, het moet wel nuttig zijn. Houd vooral geen verkiezingen om maar verkiezingen te houden en de internationale gemeenschap tevreden te stellen.'

'Als de uitkomst van tevoren vaststaat, kun je het geld beter aan iets anders besteden. Daarom is de dialoog zo nodig: om consensus te bereiken over een eerlijk en transparant verkiezingsproces. Alle mensen die in januari 2021 zullen stemmen, moeten het gevoel hebben dat iedereen kan winnen.' ●

Paul Zimmerman, Hongkong

Tekst: Siri Lijfering

'Hongkong is mijn thuis en het is fantastisch. Zelfs met alles wat er nu gebeurt zou ik nergens anders willen zijn.'

Het zijn woorden van Paul Zimmerman, van oorsprong Nederlands, maar al meer dan een kwart eeuw wonend en werkend in de stadstaat. Hij is oprichter en directeur van Designing Hong Kong, een non-profitorganisatie die zich inzet voor de verduurzaming van de stedelijke ontwikkeling aldaar.

Ook is Zimmerman politiek actief, als raadslid in de deelgemeente Pokfulam. Om politiek serieus genomen te worden, besloot hij zich in 2012 te laten naturaliseren tot Chinees staatsburger.

'Ik vind het geweldig als mensen vragen waar ik vandaan kom en ik Hongkong zeg, en dat mensen dan vragen: "Ja, maar wat is je nationaliteit?" en ik "Chinees" kan antwoorden. Dan zie je ze kijken: "Echt waar?"'

Sinds kort is hij betrokken bij de *Hong Kong Forward Alliance*, dat bijeenkomsten organiseert om de politieke dialoog in Hongkong te bevorderen. Vooral vanwege de huidige demonstraties is het volgens hem van belang.

'Zolang de twee kampen tegenover elkaar blijven staan,' zegt hij, 'komen we nergens en dreigt het verder uit de hand te lopen. We moeten een manier vinden om ze aan tafel te krijgen en te laten praten, om zo tot een constructieve, politieke oplossing te komen.'

Zimmerman refereert aan de massale protesten die sinds juni in Hongkong spelen, waarbij op het hoogtepunt wel één miljoen deelnemers aanwezig waren. Nog steeds gaan iedere dag duizenden betogers de straat op, waar gewapende agenten hen tegemoet treden.

De aanleiding was een voorgesteld verdrag dat het mogelijk zou maken verdachten van ernstige misdrijven aan China uit te leveren, maar inmiddels is het uitgegroeid tot een breder anti-overheidsprotest.

De angst dat China Hongkong steeds dichter naar zich toe wil trekken en dat de stad de zo gekoesterde vrijheden zal kwijtraken, is volgens Zimmerman de reden voor de grote betrokkenheid. 'Als semiautonome regio gelden er in Hongkong andere regels dan in de rest van China', legt hij uit.

'Zo is er in Hongkong een grotere mate van vrijheid van meningsuiting en vereniging. Tegelijkertijd gaan die vrijheden niet gepaard met meer beslissingsbevoegdheid bij politieke besluitvorming, omdat er weinig transparantie en lokale representatie is in de overheid van Hongkong, die overwegend pro-Peking is.

'Daardoor hebben burgers het gevoel dat ze niet meebeslissen over zaken die hen aangaan en zijn ze bang dat hun vrijheid in het geding komt als China zich nog meer in de politiek van Hongkong zal mengen.'

Zimmerman deelt de zorgen van de betogers: 'Als je kijkt naar de reactie van China tot nu toe, dan is dat er niet een om tot een constructieve, politieke oplossing te komen, maar eerder een krachtmeting.

'Zo werden in augustus duizenden troepen van het Chinese leger aan de grens met Hongkong gestationeerd, om te tonen dat ze de demonstraties zó kunnen beëindigen – en om de rest van de wereld te laten zien hoe machtig China is.

'De handelsoorlog met de Verenigde Staten heeft Xi Jinping kwetsbaar gemaakt voor kritiek binnen zijn eigen partij. Door hard op te treden tegen de demonstranten, laat hij merken dat er met hem niet te sollen valt.'

Door dat harde optreden is de situatie volgens Zimmerman in een vicieuze cirkel beland: 'Het gevoel dat hier op straat heerst is droefheid en wanhoop. Mensen zien geen uitweg meer en de hoop op een goede afloop is grotendeels vervlogen.'

Hij denkt dat de oplossing ligt in het starten van een constructieve dialoog tussen beide partijen en te leren van wat er elders ter wereld gebeurt.

'Hoewel de situatie in Hongkong uniek is en geworteld in een lange geschiedenis van grieven,' zegt hij, 'zien we wel dat er wereldwijd een grotere sociale beweging ontstaat om te demonstreren tegen onrecht. Ik kom uit de protestgeneratie van de jaren zestig en herken het sentiment maar al te goed.

'Zaken zoals ongelijkheid, werkloosheid en nu ook klimaatverandering geven burgers het gevoel dat de overheid niet vóór, maar tegen hen werkt. Voor een oplossing moeten we weer met elkaar in gesprek en het vertrouwen herstellen, om zo een samenleving te creëren die werkt voor iedereen.

'Hoe het ook afloopt: ik weet zeker dat Hongkong eruit zal komen. Men dacht vroeger ook dat Rotterdam ten dode was opgeschreven, maar de stad wist zichzelf opnieuw uit te vinden en dat zal Hongkong ook doen, want het is een fantastische en veerkrachtige stad.'

Een democratisch reveil

Alaa Salah in Soedan

De democratie valt te vertimmeren, te verdiepen – als duurzaam alternatief voor het populisme, dat ‘de beloften zelden waarmaakt’. Zoek het in binding met de bevolking, in onafhankelijke instituties, in een bloeiend middenveld. Het is véél te vroeg voor verslagenheid: ‘Landen die zo’n open samenleving voorstaan,’ schrijft Thijs Berman, ‘kunnen geen beter moment kiezen om erin te investeren.’ Een essay.

Tekst: Thijs Berman

Demonstreren is terug van weggeweest, sinds kort worden politiek leiders overal ter wereld opgeschrikt door luide protestbewegingen. Zo gingen Libanese jongeren de straat op tegen de corruptie van hun politieke leiders, ze eisen een regering die hun economische kansen vergroot.

De gele hesjes hielden Frankrijk maandenlang in hun greep en in Slowakije verjoegen demonstraties de zittende president, beschuldigd van vriendjespolitiek. Hongkong staat al maanden op scherp door demonstranten die willen vasthouden aan hun rechtstaat. In Irak vielen bij grote demonstraties vele doden door politiegeweld.

In Egypte gingen kleine groepen jongeren ondanks harde repressie opnieuw de straat op en in Chili demonstreren duizenden tegen de groeiende ongelijkheid en de hoge kosten van levensonderhoud. Zelfs in het welvarende Nederland werd het gras van het Malieveld geplet door trekkers en bouwmachines.

Het is steeds een andere druppel die de nationale emmer doet overlopen. Wat de demonstranten bindt is de kloof tussen hen en de politiek leiders. Kiezers laten de gevestigde politieke partijen hardhandig weten dat hun stem niet vanzelfsprekend meer is, dat de tijd van de traditionele vaste aanhang van de partijen voorgoed voorbij is.

Er zijn landen waar veel minder gedemonstreerd wordt, terwijl de kloof nog groter is – of juist daarom. In veel arme landen regeren de machthebbers vooral voor hun eigen clans, niet voor heel hun bevolking. Tot protest leidt dat zelden. De door de straat afgedwongen overgangsregering in Soedan is een uitzondering die de regel bevestigt.

Toch zou Soedan weleens een voorbode kunnen zijn van wat er in andere lage- en middeninkomenslanden voor de deur staat. Dat ligt niet zozeer aan de politieke leiders, want die zijn de laatste decennia niet wezenlijk veranderd in de uitbundigheid waarmee ze de voordelen van het pluche hebben gevierd.

Alexandria Ocasio-Cortez

Wat opvalt is dat de meeste analyses in de media wijzen naar de politici, die elk op eigen wijze in hun land de boot hebben gemist met de bevolking. Dat verklaart alleen niet waarom er juist nú zoveel onrust is. Er is een andere, essentiële ontwikkeling die meer licht erop werpt: het zijn de kiezers die veranderen – en vooral de jongsten onder hen.

In de arme landen spelen drie factoren daarbij een rol: het groeiende aantal jongeren onder de bevolking, hun stijgende opleidingsgraad en hun toegang tot informatie. Van de wereldbevolking is 41 procent jonger dan achttien en in de meeste arme landen is dat percentage een stuk hoger.

De meeste van die jongeren hebben vaak minimaal lagere school achter de rug, tot in de armste regio's van Afrika; ze kunnen lezen waarom ze zo arm zijn. Bovendien kunnen ze op internet zien hoeveel welvaart er elders is.

Het ongeduld stijgt. Gelatenheid maakt bij jongeren geleidelijk plaats voor radeloosheid en woede over corruptie en ineffectief beleid over vraagstukken die cruciaal zijn voor hun toekomst: werkgelegenheid, medische zorg, mensenrechten, klimaat, biodiversiteit, grondstoffen, kapitaalvlucht.

De woede kan zich zelfs keren tegen de democratische orde zelf, tegen de open samenleving die de welvaart zou helpen groeien en de ongelijkheid zou tegengaan. In de landen van Latijns-Amerika daalde het vertrouwen in het parlement volgens de jaarlijkse peilingen van Latinobarómetro gemiddeld van 34 naar 21 procent, tussen 2009 en '18.

In diezelfde periode duikelde het vertrouwen in politieke partijen van 24 naar dertien procent, waarbij El Salvador de kroon spant: een schamele vijf procent. Andere democratische instituties scoren in hetzelfde onderzoek over heel het werelddeel even belabberd. Het is weinig opwekkend, twintig jaar na de golf van democratisering die daar een einde maakte aan de dictaturen.

De dynamiek van wanhoop en woede wordt versterkt door de klimaatcrisis en de druk op het gebruik van water, land en grondstoffen. De klimaatcrisis is niet door de armste landen veroorzaakt, maar ze worden wel het hardst erdoor geraakt, vooral de grote meerderheid van de arme bevolking.

Dat blijft zo zolang hun stem niet wordt gehoord, zolang hun rechten niet worden gerespecteerd en hun belangen niet worden gediend. Hoeveel geduld kan iemand blijven opbrengen die niet alleen weinig kansen krijgt, maar nu ook nog met de voeten in het water staat of juist door droogte wordt verjaagd?

Klimaatmaatregelen worden bovendien in de nabije toekomst wereldwijd zo ingrijpend dat ze zonder brede steun niet uitvoerbaar zijn; dan is het zaak die steun te organiseren en met iedereen om tafel voor oplossingen te kiezen. Zo krijgt werken aan democratie, aan inclusieve democratische processen, een urgentie waarover tien jaar geleden nog niet werd gesproken.

De bestuurlijke elite mag zich zorgen maken, vooral in de arme landen. Er is een sociale tijdbom die tikt bij elke baby die geboren wordt, iets meer dan vier keer per seconde. In Afrika tikt die bom tweemaal sneller.

Politici voelen zich ongemakkelijker dan ooit: elke verkiezing is ongewis, tegenover kiezers die in de welvarende landen zekerheid zoeken in onzekere tijden en in de arme landen een bestaansminimum eisen en behoorlijke overheidsdiensten, terwijl die er morgen en ook overmorgen nog niet zullen zijn.

Voor volksvertegenwoordigers, op welk niveau en waar dan ook, is doorgaan op de vertrouwde weg geen optie: herstel en behoud van vertrouwen vraagt in de informatiesamenleving om veel meer contact met mensen, om uitwisseling, openheid over dilemma's, om waarden, grenzen en ambities.

Dat is iets heel anders dan de in wezen paternalistische politieke cultuur van meer praten dan luisteren, van politici die 'aan de knoppen zitten', de cultuur die hoort bij de electorale cyclus van verkiezingen, mandaat, beleid vaststellen, uitvoeren, campagne en weer verkiezingen.

Voor de populist is de uitweg simpel. Suggereer kracht en overtuiging met harde leuzen en simpele oplossingen, maak misbruik van angsten en zweep ze op, vernauw het debat tot een enkel onderwerp, zoek een zondebok, zeg dat jij als enige 'het volk' vertegenwoordigt, maak feiten en tegenwerpingen vanuit de wetenschap verdacht, beschuldig 'de elite' en verover zo de macht.

Elke populist werkt met dit recept – zestig jaar geleden beschreef

Roland Barthes het al haarfijn in *Mythologieën*, met als aanleiding de opkomst van Robert Poujade, een xenofobe, antisemitische politicus.

De keuze voor het eigenbelang en de korte termijn is aantrekkelijk voor groepen die nu nog baat hebben bij de status quo in hun land; de middenklasse – en vooral het deel ervan dat de meeste onrust voelt bij de gevolgen van mondialisering en bij de veranderingen die nodig zijn om de klimaatcrisis te keren.

Dat deel kan worden aangetrokken door ideologieën die de Canadese essayiste Naomi Klein in haar jongste boek *On Fire* ziet als 'het begin van het tijdperk van klimaatbarbarij', ideologieën die een rechtvaardiging bieden voor uitsluiting: nationalisme, xenofobie, de harde hand van de illiberale democratieën, al dan niet gevoed door religieus fanatisme.

Autocratische regimes propageren steeds openlijker hun onvrije model als een aantrekkelijk alternatief voor de 'westerse' democratie. Ze lijken onstuitbaar, maar er is geen reden voor verslagenheid. De tijd is in het nadeel van de populist: hij kan zijn beloften zelden waarmaken, als hij al aan de macht komt en verantwoordelijkheid voor regeren wil dragen.

Onder Bolsonaro stijgt in Brazilië de werkloosheid en worden tegenstellingen scherper, met een groot risico op geweld. In Groot-Brittannië beweerden de *Brexiters* dat er na uitbreiding 350 miljoen pond per week méér naar de gezondheidszorg zou gaan.

En een kleine greep uit de vele beloften die president Trump niet nakwam: hij liet Mexico niet betalen voor de muur, verving *Obama-care* niet door een verzekering voor iedereen en stelde dat de hoogste inkomens niet erop vooruit zouden gaan met zijn belastingverlaging.

Met harde beloften kun je kiezers trekken, de daad bij het woord voegen is een ander verhaal.

Het alternatief dat vertrouwen in de instituties schept en zo vrede en stabiliteit voor de lange duur kansrijker maakt, ligt in de versterking van de open democratie.

Dat is wat de Democratische afgevaardigde Alexandria Ocasio-Cortez zo overtuigend en succesvol laat zien in de Verenigde Staten – het zijn niet toevallig vaak jonge vrouwen die zich afzetten tegen het paternalistische model van de politiek, tegen de *old boys' networks*, en die zich toegankelijk tonen, ambitieus, maar op gelijke voet met hun kiezers.

Een ander voorbeeld is Claudia López, die in oktober tot burgemeester van Bogotá is verkozen – als eerste vrouw en als openlijk lesbisch. Allebei zetten ze zich in voor minderheden, voor een samenleving die niemand buitensluit en voor constante dialoog met hun kiezers.

In open democratische stelsels, waarin elke stem gehoord wordt, komt uitsluiting minder vaak voor en is sociale ongelijkheid meestal minder schrijnend. Investeren in democratie zou daarom hoog op de agenda moeten staan.

Zo is het niet. Volgens de Verenigde Naties, in een voortgangsrapport uit 2019, is de wereld niet op koers om in 2030 het zestiende duurzame ontwikkelingsdoel te halen, dat zich richt op het terugdringen van geweld en op versterking van instituties en de rechtstaat. Het woord 'democratie' staat zelfs nergens in de SDG-agenda; het is in de onderhandelingen over de tekst zorgvuldig eruit wegelaten.

Dat laat zien hoe weigerachtig veel regeringen zijn om de open samenleving te versterken die het landsbestuur bij de les houdt en laat werken voor de hele bevolking. Toch is die democratische

samenleving minstens even noodzakelijk voor een vreedzame toekomst als duurzame energie.

Het is dus urgent om democratie te verdiepen, waarin mensen vertrouwen hebben in een geloofwaardige volksvertegenwoordiging met politieke partijen en politici die een werkelijke binding met de bevolking hebben. Formele democratie is op zichzelf, als het blijft bij eens in de zoveel tijd verkiezingen, niet genoeg.

Er zijn onafhankelijke rechters nodig, sterke maatschappelijke organisaties en onafhankelijke media die bestuurders ter verantwoording roepen en de open democratische samenleving vormgeven. Ontbreekt het daaraan, dan blijven grote groepen aan de zijlijn staan en kan het vertrouwen snel afbrokkelen.

Landen die zo'n open samenleving voorstaan, kunnen geen beter moment kiezen om erin te investeren.

In open democratische stelsels, waarin elke stem gehoord wordt, komt uitsluiting minder vaak voor

Het is precies waarvoor de Europese regeringsleiders zich in oktober opvallend helder hebben uitgesproken. Zo benadrukten ze de in het Verdrag van Lissabon opgenomen verantwoordelijkheid en plicht van de Europese Unie om democratie wereldwijd te ondersteunen.

'De strijd tegen ongelijkheid', zeiden ze, 'is cruciaal voor het herstel van vertrouwen in de democratie en democratische instellingen.'

Natuurlijk is het niet moeilijk hier cynisch over te doen, want de woorden en daden van de EU en haar lidstaten zijn vaak genoeg met elkaar in tegenspraak.

Toch is deze uitspraak een krachtige steun in de rug voor alle organisaties die democratie versterken – het komt nu erop aan de regeringen en de Europese Commissie aan hun woord te houden. En daar is haast bij, gezien alle onrust en de opkomst van anti-democratische bewegingen.

Dit is het moment om te investeren in maatschappelijke organisaties die opkomen voor de meest kwetsbare groepen, die hen een stem kunnen geven. Dit is het moment om te investeren in een beter bestuur, dat openstaat voor dialoog en de kiezers daadwerkelijk vertegenwoordigt en betreft bij het opbouwen en vormgeven van hun land. Dit is het moment om te investeren in open en inclusieve democratie. ●

Thijs Berman (1957) was correspondent in Parijs en Moskou, voor weekbladen en radioprogramma's. Namens de PvdA was hij tussen 2004 en '14 lid van het Europees Parlement. Nu is Thijs Berman in Den Haag directeur van het NIMD

WORD
LID VAN
VICE
VERSA

NEEM EEN ABONNEMENT

Ondersteun journalistiek
over mondiale samenwerking
en neem een abonnement op
Vice Versa.

verdiepend **mondiaal** nieuws,
spraakmakende **events**,
inspirerende denkers en doeners,
geïnformeerde **opinies** en
actuele **achtergrondverhalen**

VICE VERSA

journalistiek over
mondiale samenwerking

Ga snel naar

www.viceversaonline.nl/abonneren